

HÜKÜMRANLIKTAN ANNAN PLANINA: ANA HATLARIYLA İNGİLTERE DIŞ POLİTİKASINDA KIBRIS: 1878-2004

Murat TÜZÜNKAN*
Umut KOLDAŞ**

Özet

Bu makale İngiltere'nin Kıbrıs'a yönelik dış politika yapma ve uygulama süreçlerinin temel niteliklerindeki süreklilikler ve dönüşümleri irdelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, İngiltere'nin Kıbrıs'a yönelik politika üretme ve uygulama süreçleri tarihsel süreç içerisinde farklı dönemlerin uluslararası, bölgesel ve yerel dinamiklere de atıfta bulunularak analiz edilecektir. Bununla birlikte, İngiltere'nin Kıbrıs politikasındaki üslup, yöntem ve araç farklılıkları tartışılırken bu ülkenin tarihsel dönemlere göre değişiklik gösteren dış politika ana/alt-amaçları ve yetkinlikleri arasındaki dengeler de dikkate alınacaktır. Bu çerçevede, makale İngiltere'nin Kıbrıs'a yönelik asli çıkar ve amaçlarında tarihsel dönemlere ve hükümetlere göre farklılık gösteren bir sapmanın olup olmadığını hükümler, stratejik tanımlama, stratejik dengeleme, bölünmüşlüğün araçsallaştırılması, üçüncü yol ve Annan Planı dönemlerinin temel niteliklerini göz önünde bulundurarak tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İngiltere Dış Politikası, Kıbrıs, Annan Plan, Türkiye, Yunanistan, Egemenlik, Stratejik Denge

FROM COLONIAL SOVEREIGNTY TO THE ANNAN PLAN: AN OVERVIEW OF BRITISH FOREIGN POLICY ON CYPRUS: 1878-2004

Abstract

This article aims to assess change and continuity in the foreign policy making processes and practices of Britain towards Cyprus. In this respect, British foreign policy making processes and practices about Cyprus will be analyzed by referring to international, regional and local dynamics of those particular historical periods. While discussing the differences in the rhetoric's, discourses, styles and instruments of the British foreign policy, the article will also pay attention to the changes in the balance between the capabilities and foreign policy objectives of Britain in those historical episodes. In this respect, the article aims to elaborate on whether there is a historical continuity in the intrinsic interests and objectives of British foreign policy with regard to Cyprus by referring to main characteristics of periods of colonial sovereignty, strategic redefinition, strategic balancing, instrumentalization of division, third way and Annan Plan.

Keywords: British Foreign Policy, Cyprus, Annan Plan, Turkey, Greece, Sovereignty, Strategic Balancing

* Yrd. Doç. Dr., Yakın Doğu Enstitüsü, Yakın Doğu Üniversitesi, KKTC

** Yrd. Doç. Dr., Yakın Doğu Enstitüsü, Yakın Doğu Üniversitesi, KKTC

Akademik ORTA DOĞU, Cilt 8, Sayı 1, 2013

Giriş:

Kıbrıs sözcüğü, nasıl başladığı ve nasıl çözüleceği konusunda mutlak bir yanıt geliştirmenin her geçen gün daha da zorlaştığı önemli bir uluslararası soruyla eşanlı bir hal almış durumdadır. Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği'nin yanı sıra, İngiltere, ABD, Yunanistan ve Türkiye gibi uluslararası ve bölgesel aktörlerin müdahalelerine rağmen, Kıbrıs sorunu ilgili tarafların en uzun süredir karşı karşıya olduğu, çözümsüz kalmış sorunlardan biridir. BM Güvenlik Konseyi tarafından sayısız karar yürürlüğe sokulmuş, BM genel sekreterlerince, garantör devletlerce ve başkalarınca uzlaşmaya yönelik pek çok kez adımlar atılmış olsa da, bu çabaların tümü şimdiye dek sonuçsuz kalmıştır.

Kıbrıs sorunu 1878 yılına temellense de, yaygın kanıya göre asıl ihtilâf 1950'lerde başlamış, 1963 yılının sonunda kanlı şiddet olaylarıyla patlak vermiş ve 1974 yılında Yunanistan ve Türkiye'nin müdahaleleriyle adanın Güney Kıbrıs Rum kesimi ve Kuzey Kıbrıs Türk kesimi olmak üzere hâlihazırdaki fiili bölünmüş durumuyla sonlanmıştır. 1964 yılından beri BM, AB, ABD ve İngiltere'den diplomat ve özel temsilciler, ihtilâflı tarafların ikisini de tatmin edecek bir dizi "belge", "plan", "fikirler dizisi" veya başka "tedbirler" önermiş, ancak bunların hepsi kalıcı bir çözüm üretme ve uygulama konusunda başarısız olmuştur.

Uluslararası aktörler, Kıbrıs sorununa kendi çıkarları ve kaygıları doğrultusunda müdahil olmuşlardır. Tarihin her aşamasında, Kıbrıs'ın İngiltere açısından anlam ve önemi değişik nedenlerden ötürü farklılıklar gösterse de Kıbrıs İngiltere dış politikasında öncelikli bir konu olmaya devam etmiştir. Bu çalışmada, İngiltere'nin Kıbrıs'a yönelik politika üretme ve uygulama süreçleri dönemsel olarak incelenecektir. Bu çerçevede, bu makale temel olarak İngiltere'nin Kıbrıs politikaları ile birlikte İngilizlerin Kıbrıs sorununa müdahil olmalarının materyal sebeplerini de tanımlamayı ve yorumlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca, 1990 yılından itibaren küreselleşen uluslararası sistem içerisinde İngiltere'nin Kıbrıs bağlamında dış politika öncelikleri irdelenecektir.

Hükümlerden Stratejik Araçsallığa: 1878-1945

Kıbrıs'ın uluslararası ve bölgesel cazibesi kendisini tüm bölgeyi denetlemek açısından çok uygun kılan stratejik konumundan kaynaklanır. Buna bağlı olarak Kıbrıs farklı zamanlarda, farklı nedenlerle farklı aktörlerin sömürgesi haline gelmiştir. Yirminci yüzyılda bölgesel ticaret ağları, petrolün keşfi ve Doğu ile Batı arasındaki ideolojik rekabet, Kıbrıs'ı enerji kaynaklarının ve ticaret yollarının kontrolünü ele geçirme rekabetinde bir mücadele alanı olarak gören büyük güçlerin ilgisini artırmıştır.

On dokuzuncu yüzyılın sonunda Avrupa'nın Kıbrıs'a olan ilgisi, Süveyş Kanalı bağlamındaki stratejik konumuna temellenmekteydi. Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünün zayıfladığı bir dönemde, Avrupa güçleri Bâb-ı Âli'nin kaybettiği topraklar üstünde hak iddia edebilmek için birbirleri ile yarış içine girmişlerdir. Ruslar Türk Boğazları'na odaklanmışken, Fransızlar

Osmanlı'nın Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki vilayetlerine uzanan bir atlama taşı olarak gördükleri Kıbrıs'la ilgilenmekteydiler. Almanlar ise hem Kıbrıs, hem de Girit ve Rodos topraklarının barışçıl yollardan elde edilmesi amacındaydılar.¹ Bu stratejik konumlanış, avantajı elde etme rekabetinde İngiltere açısından Kıbrıs çok büyük bir önem arz etmekteydi. Nitekim İngiltere özellikle Hindistan'la arasındaki deniz yolunu korumak için Kıbrıs'ın hakim stratejik konumundan faydalanmak istemekteydi. İngiltere Başbakanı Benjamin Disraeli henüz 1847 yılında İngiltere'nin Kıbrıs'ı ilhak etmesini savunmuşsa da,² İngiltere'nin adayı kontrolü altına alması ancak 1878 yılında gerçekleşebilmiştir.

İngiltere'nin Kıbrıs'taki hükümranlığını oluşturma ve pekiştirme süreci içerisinde, 1875 yılında Hidiv'in Süveyş Kanalı'ndaki hisselerinin satın alınması ve bunu izleyen yıl Kraliçe Victoria'nın Hindistan Kraliçesi olarak yapmış olduğu beyanat, bu ülkenin Doğu Akdeniz'le ilgili stratejik kaygılarını göstermesi açısından önemlidir. Öyle ki, yayılcı düşman ve etkin bir rakip devletin, Doğu Akdeniz'de üstünlüğü sağlayarak Kraliyetin deniz yollarını bloke etmesinin İngiltere'nin çıkarlarına verebileceği zararın boyutu bu kaygının temel noktasını oluşturmaktadır.³ Bu dönemde Akdeniz güç konfigürasyonuna bakıldığında, Fransa'nın 1814 yılında Malta'yı kaybetmesiyle birlikte, Doğu Akdeniz'de üstünlük sağlama ve etki alanını geliştirme rekabetinde, İngiltere açısından en güçlü rakibin Rusya olduğu görülmektedir. Bu nedenle, İngiltere bir yandan Osmanlı İmparatorluğu'nu Rusya'nın yayılcı politikası karşısında desteklerken, bir yandan da Ortadoğu ile Hindistan deniz yolunu denetim altına almak ve Doğu Akdeniz'e başka önemli bir aktörün olası girişini önlemek için çevreleme stratejisini temel alan iki yönlü bir politika benimsemişti.

İngiltere 1830-1865 yılları arasında Rusya'ya karşı Osmanlı İmparatorluğu'na destek vererek Rusya'nın Ortadoğu'ya yayılmasını engellemeye çalışan bir dış politika benimserken, bu politika 1880 yılında İşçi partisinin iktidara gelmesiyle beraber değişmeye başlamıştır. Bu bağlamda, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunmasından, Osmanlı İmparatorluğu'nun bölünmesini tercih eden bir dış politikaya geçilmiştir. İngiltere'nin bu dış politika çizgi değişikliğinin en önemli uygulama alanlarından biri Kıbrıs olmuştur.

Ayastefanos Antlaşması'nın 1878 yılında imzalanmasıyla birlikte, dönemin İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Salisbury Osmanlı İmparatorluğu'nun

¹ Halil İbrahim Salih, *Cyprus: An Analysis of Cypriot Political Discord*, The American University Press, Washington, 1967, s. 26.

² Harold Temperley, "Disraeli and Cyprus", *The English Historical Review*, Cilt 46, No. 182, 1931, s. 274.

³ Naomi Rosenbaum, "Success in Foreign Policy: The British in Cyprus, 1878-1960", *Canadian Journal of Political Science*, Cilt 3, No. 4, 1970, s. 621.

toprak bütünlüğünü korumasının imkansız olduğunu belirterek, önemli bir konjektürel değişikliğe işaret etmiş ve İngiliz dış politikasının da bu doğrultuda gözden geçirilmesi gerekliliğini gündeme getirmiştir. Yeni oluşturulacak İngiliz dış politikasında Kıbrıs'ın kontrolü ana konulardan biri haline gelmiştir. Nitekim, Ayastefanos Antlaşması'nda Çanakkale Boğazı'nın kontrolünü neredeyse tamamen Rusya'ya bırakan ve Moskova'ya Doğu Akdeniz'de (Kıbrıs ve İskenderun'da) güçlü bir varlık oluşturma fırsatını veren maddeler reddedilmiş ve İngiltere hükümeti, Kıbrıs'ta İngiltere'nin stratejik ve emperyalist çıkarlarını korumak için bir deniz üssünün kurulması konusunda Osmanlı İmparatorluğu'ndan talepte bulunmuştur. Bu talebin temelinde, Rusya'nın Doğu Akdeniz'e inmesini engellemek, Hindistan rotasını güvence almak, Mısır'ı işgalinden önce Süveyş Kanalı'nın kontrolünü sağlamak, Berlin-Bağdat demiryolu projesi tamamlandığı takdirde bölgede artacağını öngördüğü Alman etkinliğini denetim altında tutmak ve kontrolünde bulunan Fırat demiryolu ağını korumak için Kıbrıs'ın stratejik avantajından faydalanma çabası yatmaktadır. Bu anlamda, Kıbrıs İngiltere'nin Doğu Akdenize yönelik dış politikasının çok önemli bir bileşeni haline gelmiştir. Kıbrıs üzerinde hükümlanlık kurma arzusunu besleyen tüm bu unsurlar, İngiltere'yi Osmanlı İmparatorluğu'yla kısa dönemli savunma ittifakı oluşturmaya itmiştir. Disraeli hükümeti ile Osmanlı İmparatorluğu arasında oluşturulan bu savunma ittifakının temelinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya'ya karşı İngiltere'den alacağı askeri ve diplomatik destek karşılığında Kıbrıs adasını bu ülkeye tahsis etmesi yatmaktadır.⁴

Bu ittifak, İngiltere'nin Kıbrıs'taki hükümlanlığının hukuksal temelini oluşturmuştur. 22 Temmuz 1878'de Sir Garnet Wolseley'nin İngiliz Yüksek komiseri olarak Kıbrıs'ta göreve başlamasıyla birlikte İngiltere'nin adadaki egemenliği vücut bulmuş ve bu tarihten sonra adadaki sosyo-ekonomik, politik ve etno-dinsel dengeler de değişmeye başlamıştır. Bu değişen dengeler ileriki dönemlerde İngiltere'nin Kıbrıs politikasında araçsallaştıracağı ana dinamiklerin temelini oluşturmuştur. Bu anlamda, İngiltere'nin aday kontrolüne aldığı 1878 yılından itibaren temel kaygısı stratejik nedenler olurken, diğer dinamikler hep ikinci planda kalmış ya da araçsallıkları ölçüsünde İngiltere dış politika çıkarlarına hizmet edecek şekilde kullanılmışlardır. Nitekim, 1882 yılındaki Tel El-Kebir savaşı sonucunda İngiltere'nin Mısır'ı işgal ederek, Süveyş Kanalı'nı koruma amaçlı üssünü İsmailiye'ye naklettiği dönemde Kıbrıs'ın stratejik önemi İngiltere açısından azalmış gibi görünmektedir. İngiltere'nin Mısır'ı işgal etmesiyle Kıbrıs'ın öneminin kendisi açısından azaldığı bir dönemde, yürütmekte olduğu

⁴ FO 93/110/27 B. Bu anlaşmaya dair ayrıntılı bilgi için bakınız Rifat Uçarol, *1878 Cyprus Dispute & The Ottoman British Agreement: Handover of the Island to England*, Rüstem Kardeşler, Lefkoşa, 2000.

pragmatik dış politikanın bir parçası olarak, Kıbrıs'ı I. Dünya Savaşı'nda kendisine Ege adalarında deniz üsleri tahsis edilmesi ve Yunanistan'ın mütteffik kuvvetler yanında savaşa katılması karşılığında, birkaç kez Yunanistan'a teklif etmiş, ancak yazılı bir anlaşmaya varılamadığından adanın hâkimiyetinin devri gerçekleşmemiştir.⁵ Buradan hareketle, Kıbrıs'ın İngiltere'nin dış politika yapma ve uygulama sürecindeki önemi belli dönemlerde azalsa dahi adanın stratejik vazgeçilmezliği devam etmiş ve yeniden tanımlanarak, üretilmiştir. Bu önemin bir göstergesi olarak İngiltere 5 Kasım 1914 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya saflarında I. Dünya Savaşı'na girmesini bahane ederek Kıbrıs'ı tek taraflı bir şekilde ilhak etmiş ve Kraliyet'in bir müstemlekesi haline getirmiştir.⁶ I. Dünya Savaşını takiben Kıbrıs'taki egemenliğini devam ettirebilmek ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan veya Türkiye Cumhuriyeti'nden gelebilecek Kıbrıs'la ilgili egemenlik taleplerini engelleyebilmek için gerek Sevr,⁷ gerekse de Lozan⁸ antlaşmalarında, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Kıbrıs üzerindeki tüm haklarından vazgeçtiklerini belirten ve İngiltere'nin ilhakını tanımalarını garantileyen ayrı ayrı maddeler konulmasını sağlamıştır.

⁵ Şükrü S. Gürel, *Kıbrıs Tarihi (1878-1960): Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika*, Kaynak Yayınları, Ankara, 1984, s. 42.

⁶ "Annexation of Cyprus by Great Britain", *The American Journal of International Law*, Cilt 9, No. 1, 1915, p. 204.

⁷ Sevr Antlaşması, *The Treaties of Peace 1919-1923, Vol. II*, Carnegie Endowment for International Peace, New York, 1924.

MADDE 115. Bağlı Yüksek Taraflar, İngiliz Hükümetince 5 Kasım 1914'te ilan edilmiş olan Kıbrıs'ın kendisine bağlanmasını tanıdıklarını bildirirler.

MADDE 116. Türkiye, bu adanın Padişah'a ödenen vergiye olan hakkı da içermek üzere, Kıbrıs üzerinde ya da Kıbrıs'a ilişkin bütün haklarından ve sıfatlarından vazgeçer.

MADDE 117. Kıbrıs adasında doğmuş ya da orada oturan Osmanlı uyrukları, yerel yasa koşulları içinde, Osmanlı uyruklüğundan ayrılarak İngiliz uyruklüğunu alacaklardır.

⁸ Türkiye ile Lozan'da İmzalanan Barış Antlaşması, 24 Temmuz 1923, *The Treaties of Peace 1919-1923, Vol. II* Carnegie Endowment for International Peace, New York, 1924.

MADDE 20. Türkiye, İngiliz hükümetince Kıbrıs'ın 5 Kasım 1914'te açıklanan ilhakını tanıdığını bildirir.

MADDE 21. 5 Kasım 1914 tarihinde Kıbrıs Adasında yerleşmiş olan Türk uyrukluları, yerel yasanın belirlediği koşullara göre İngiltere uyrukluğuna geçecek ve böylece Türk uyruklüğünü yitireceklerdir. Bununla birlikte, bu Türkler isterlerse bu Antlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak iki yıllık bir süre içinde, Türk uyruklüğünü seçebileceklerdir. Bu durumda, seçme haklarını kullandıkları günü izleyen on iki ay içinde Kıbrıs Adasından ayrılmak zorunda kalacaklardır.

İşbu Antlaşmanın yürürlüğe konulması günü Kıbrıs Adasında yerleşmiş bulunup da, yerel yasanın belirlediği koşullara uyularak yapılan işlem üzerine, o gün İngiltere uyruklüğünü edinmiş veya edinmek üzere bulunmuş olan Türk uyrukluları da bu nedenle Türk uyruklüğünü yitireceklerdir. Şurası da kararlaştırılmıştır ki, Kıbrıs Hükümeti, Türkiye Hükümetinin izni olmaksızın Türk uyruklüğundan başka bir uyrukluğu edinmiş olan kimselere İngiltere uyrukluğu tanımayı reddetmek yetkisine sahip olacaktır.

Bununla birlikte, İngiltere yine pragmatik dış politikasının ve denge politikasının bir parçası olarak Kıbrıs'ı araçsallaştırmış ve dönemin önemli aktörleriyle yapmış olduğu müzakerelerde bir pazarlık unsuru olarak kullanmaya çalışmıştır. İngiltere'nin Fransa ile yapmış olduğu "Sykes-Picot" Anlaşması bunun en önemli örneklerinden biridir. Nitekim bu anlaşma çerçevesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarının paylaşım sürecine Kıbrıs da dahil edilmiş ve Fransa'ya adanın geleceğine ilişkin söz hakkı verecek maddeler eklenmiştir. Bu bağlamda, anlaşmanın 4. maddesinde şöyle denmektedir:

İskenderun Körfezi'nin açıklarındaki Kıbrıs adasının coğrafi ve stratejik konumu nedeniyle, İngiltere hükümeti, önceden Fransız hükümetinin rızasını almadan söz konusu Kıbrıs adasının temlik veya terk edilmesine ilişkin hiçbir müzakereyi başlatmayacağını kabul eder.⁹

"Sykes-Picot" örneğinden de anlaşılacağı üzere iki dünya savaşı arasındaki dönemde, Kıbrıs İngiliz dış politikasında diplomatik pazarlıkların bir aracı haline getirilse de 1930'lu yıllardan itibaren Ortadoğu'nun ve Doğu Akdeniz'in öneminin Batılı devletler açısından artmasıyla birlikte bu araçsallıksal önem stratejik vazgeçilmezliğe dönüşmüştür.

Stratejik Araçsallıktan, Stratejik Dengelemeye: 1945-1960

İkinci Dünya Savaşı sonrasında İngiliz dış politika oluşturma ve uygulama süreçlerine bakıldığında İngiltere'nin savaştan zaferle çıkan taraflardan biri olmasına rağmen emperyal etkinliğini devam ettirecek dış politika araç ve bileşenleri konusunda ciddi yoksunluklar yaşamaya başladığını ifade etmek mümkündür. Öyle ki, bu dönemde İngiltere emperyal süper güç statüsünden uluslararası politika ve ekonomide etkinliğini sürdürebilmek için bölgesel ve transatlantik bağlantılarına ihtiyaç duyan emperyal geçmişli bir orta-güç konumuna geçişin sıkıntılarıyla yüzleşmeye başlamıştır. Bu bağlamda yavaş yavaş küresel yayılmacı emellerinden vazgeçmek, Batı Avrupa ve ABD ile arasında pekişmeye başlayan karşılıklı bağımlılık ilişkisine daha çok önem atfederek hala kontrolünde bulunan etki alanlarını (özellikle de kolonilerini) koruma çabalarını öncelemek durumunda kalmıştır.

İngiliz dış politikasına Doğu Akdeniz özelinde bakıldığında, Süveyş Krizi'nin iyi yönetilememesi İngiltere'nin gerek bölgesel gerekse küresel dış politika amaçları ve bu amaçlara ulaşabilme erki-pratiği arasında ciddi bir orantısızlığa işaret etmiştir. Bu orantısızlık Birleşik Krallık'ın 1956 sonrası dış politika amaç ve önceliklerini yeniden değerlendirmesine ve uluslararası gücün

⁹ Robert Stephans, *Cyprus: A Place of Arms, Power Politics and Ethnic Conflict in the Eastern Mediterranean* Pall Mall Press, Londra, 1966, s. 94.

ve etkinliğin yeniden yapılanmaya başladığı bir bölgede konumlanışsal bir değişikliğe kendisini hazırlama gerekliliğiyle karşı karşıya kalmasına yol açmıştır.

İngiltere'nin yeni siyasi ekonomik yapılanmadaki konumlanışında oluşagelen bu değişiklikler sonucunda İngiliz dış politika yapma ve uygulama süreçlerini farklı açılardan incelemek mümkündür. Bu bağlamda öncelikle, Kıbrıs'a yapılan stratejik vurguda bir devamlılığın var olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim, özellikle II. Dünya Savaşı sırasında Kıbrıs'ın İngiltere deniz ve hava kuvvetlerinin etkin bir şekilde kullanılmasındaki önemi Mısır'ın kaybedilmesi olasılığı ile daha da artmıştır. İngiltere'nin mevcut üsler varken yeni üsler inşa etme konusundaki isteksizliği, II. Dünya Savaşı sonrasında Kıbrıs'ın İngiltere açısından tekrar 19. yüzyıldaki önemini kazanması anlamına gelmekteydi. Kraliyet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nün de 1937 yılında belirttiği gibi, "Sömürgelerin pek çoğu, olumsuz anlamda stratejik öneme sahiptir... Sömürgelere sahip olmak, buraların nakliye veya imparatorluğun aslen daha değerli kısımlarına yapılacak saldırılarda üs olarak kullanılmasını önler."¹⁰ Naomi Rosenbaum'a göre "İmparatorluğun ana deniz yolunun, yani Süveyş Kanalı'nın güvenli bir şekilde kendi kontrolünde olduğu ve daha doğudan gelebilecek bir saldırının sadece olasılık dâhilinde kaldığı bir dönemde Kıbrıs'ın İngiltere için değeri tam olarak buydu."¹¹ Kıbrıs'ın stratejik değeri, II. Dünya Savaşı'ndan sonra giderek daha fazla sayıda Avrupa ülkesi Arap petrolüne bağımlı hale geldikçe, değişti. Bunun sonucunda, Kıbrıs'ı elde tutmak İngiltere'nin hem Ortadoğu'daki çıkarlarını, hem de saygınlığını koruması açısından iyice önem kazandı. Başbakan Anthony Eden de 1956 yılının ortalarında Kıbrıs'ın yeni enerji coğrafyasındaki stratejik önemini şu sözlerle ifade etmekteydi: "Kıbrıs olmazsa, petrolümüzün geldiği kaynağı koruyacak tesislerimiz de olmaz. Petrol olmazsa, İngiltere'de işsizlik ve kıtlık olur. Bu kadar basit."¹² Eden'in de belirttiği gibi İngiltere açısından Kıbrıs'ın stratejik önemi özellikle petrol akış ve sağlanım yolu üzerindeki konumundan kaynaklanmaktadır. Bu anlamda Kıbrıs üzerindeki kontrolün azalmasının ya da kaybedilmesinin İngiliz ekonomik yapısı üzerinde yaratabileceği olumsuz etki İngiliz hükümetinin en üst yetkilisi tarafından da özellikle vurgulanmıştır¹³.

Kıbrıs, stratejik öneminin yanı sıra İngiltere'nin uluslararası ve bölgesel prestiji açısından da önem taşımaktaydı. Nitekim, Kıbrıs üzerindeki hükümlanlığın devamı İngiltere'nin Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'daki etkisini sürdürebilme yeterliliğinin ve ülküsünün göstergesi olması bakımından çok

¹⁰ Rosenbaum, *a.g.e.*, s. 622.

¹¹ *Ibid.*, 622.

¹² Alan James, *Keeping the Peace in the Cyprus Crises of 1963-64*, Palgrave, New York, 2002, s. 11.

¹³ Andreas Constandinos, *America, Britain and Cyprus Crisis of 1974: Calculated Conspiracy or Foreign Policy Failure?*, Author House, Central Milton Keynes, 2009, s.22.

önemliydi. Bu bağlamda, Soğuk Savaş politikaları da Kıbrıs'ın İngiltere açısından önemini artırmıştır; Ronald Hyam'ın da dediği gibi, “Rusya'nın güneyindeki pek çok hedef, özellikle de petrol sahaları, Kıbrıs'tan bombardıman uçağıyla vurulacak mesafedeydi.”¹⁴ Ayrıca, 1 Aralık 1954'te, İngiltere hükümeti Abdül Nasır'ın önderliğindeki Mısır Devrimci Konseyi ile bir anlaşma sağlayamayıp Ortadoğu Komuta Üssü'nü Süveyş Kanalı Bölgesi'nden, 1882 yılında Mısır'a taşınmadan önceki yerine, Kıbrıs'a nakletme kararı almıştır.¹⁵ İngiliz üssünün zorla yerinden edilmesi salt Akdeniz'de İngiltere askeri kuvvetlerine değil, İngiltere'nin büyük güçlerin arasından geri çekilmesinin hem gerçek, hem de sembolik bir yansıması olarak görüldüğünden İngiltere'nin özgüvenine de vurulan bir darbe olmuştur.¹⁶ Bu gelişme bölgedeki hegemonyacı güçlerin değişmesiyle sonuçlanmış, İngiltere'nin hegemonya söyleminin yerini Amerikan hegemonyacı söylem ve yaklaşımı almıştır.

Nisan 1957'de yayımlanan Bilgi Notu No. 124 İngiltere'nin genel savunma politikasında bir değişime işaret etmiş, İngiltere'nin savunma ihtiyaçlarına yeni bir yaklaşım getirerek müddetsiz olarak ellerinde tutmayı umdukları Kıbrıs'ı nasıl kullanacaklarına¹⁷ dair beklentilerin değiştiği de ima edilmiştir. Bilgi Notu No. 124'te savunma planının sadece boyutunun değil, biçiminin de tümünden değiştirilmesi dile getirilmiştir. İngiltere'nin askeri politikası İngiliz kuvvetlerinin NATO'ya dâhil edilmesine, caydırıcı nükleer silahlara bağımlılığa ve silahlı kuvvetlerin küçük ve gezgin profesyonel birliklere dönüştürülmesine odaklanmaya başlamıştır. Denis Healey'nin kitabında da belirttiği gibi, “NATO'nun güney kesiminde İngiltere'nin başlıca sorumlulukları Akdeniz'de kontrolün sağlanmasına yardımcı olmak ve Kıbrıs'taki konumumuzu korumak”¹⁸ olmuştur. Bunun sonucu olarak Kıbrıs'taki mevcut tesislerin çoğu artık, hem alan hem de kapsam olarak daha sınırlı bir çözümü tercih eden İngiltere açısından cazip olmaktan çıkmıştır.¹⁹ Bilgi Notu No. 124'te İngiltere'nin Ortadoğu'da savunmaya dair sorumluluklarına bütün bir bölüm ayrılmış, Arap Yarımadası'nda ve Doğu Afrika'da “kara, hava ve deniz kuvvetlerinin” tutulacağı özellikle belirtilmiştir. Kıbrıs NATO ile değil, İngiltere'nin Bağdat Paktı'nın bir üyesi olması bağlamında dile getirilmiştir: “Acil durumda Ortadoğu'daki İngiliz kuvvetleri

¹⁴ Ronald Hyam, *Britain's Declining Empire: The Road to Decolonization 1918-1968*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, s. 153.

¹⁵ Behçet Yeşilbursa, “İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Irak (1945-1958),” yayımlanmamış makale, 2007, s. 5.

¹⁶ Thomas Ehrlich, *Cyprus 1958-1967: International Crisis and the Role of Law*, Oxford University Press, Oxford, 1974, s. 7.

¹⁷ Rosenbaum, *a.g.e.*, s. 623.

¹⁸ Denis Healey, *The Time of My Life*, Politico's, Londra, 2006, s. 321.

¹⁹ Rosenbaum, *a.g.e.*, s. 623.

Müttefiklere destek vermeye hazır bulunabilecekti. Bu kuvvetlere Kıbrıs'ta konuşlanmış, nükleer silah atmak üzere donanmış bombardıman uçağı filolarının da dâhil olacağı²⁰ ifade edilmiştir. Süveyş'in işgalinde Kıbrıs limanındaki tesislerin denizden özel kuvvetler göndermekte yetersiz kaldığının görülmesinden sonra (Mısır'a denizden askerlerin Malta'dan nakledilmesi gerekmişti), İngiltere artık Kıbrıs'ı bu amaçla kullanmayı planlamamaktaydı. Bunun yerine Kıbrıs, İngiltere'nin hem amacı hem de denetimi NATO'dan bağımsız olan tek nükleer kuvvetlerine üs oluşturmak gibi önemli yeni bir rol üstlenmiş oldu.

İngiltere'nin 1957 yılına kadar Kıbrıs'ta sömürge hükümrancılığını devam ettirme kaygısında olduğunu belirtmek mümkündür. Ancak, Harold Macmillan hükümeti ile birlikte bu görüş değişmiş, özellikle 1956 Süveyş Krizi ile birlikte daha da sorgulanan Birleşik Krallığın sömürge yönetimlerini mutlak bir şekilde sürdürebilme yeterliliği İngiliz dış politikasında taktiksel değişikliklere yol açmıştır. Harold Macmillan'dan itibaren İngiliz dış politika yapıcılarını ve uygulayıcılarının temel hareket noktalarından biri İngiliz üsleri ve çevresinde mümkün olabilecek en geniş alanda hükümrancılıklarını devam ettiren, adanın yönetsel yapısından ellerini çekerek doğrudan siyasi ve askeri bir tehditle karşı karşıya kalmamak olmuştur. Bu anlamda Macmillan'la başlayan İngiliz hükümetleri Kıbrıs'ta güvenlik ve demokrasi altyapısını sağlamak ve adayı sömürge sonrası İngiliz demokratik ve liberal değerlerinin içselleştirebileceği bir istikrar adası haline getirmeye çalışmak yerine, adadaki askeri ve stratejik hükümrancılık alanlarını mümkün olduğunca muhafaza etmeyi amaçlamışlardır²¹. Bu anlamda, her ne kadar *Macmillan Planı* Kıbrıs'ın gerek kamu idaresinin gerekse siyasal ve sosyo-ekonomik sisteminin yeniden yapılanması konusunda önemli sayılabilecek önerilerde bulunmuş olsa da²², özellikle 1957 sonrası İngiltere'nin Kıbrıs politikasının realist ve faydacı bir bakış açısından şekillendirilip uygulamaya konduğunu ifade etmek mümkündür.

Bu dönemde İngiliz dış politika oluşturma ve uygulama sürecini belirleyen başka bir unsur da İngiliz yönetimi altında bulunan tüm sömürge halkları arasında bölgede İngiliz etkinliğinin azalıyor olduğu yönünde bir farkındalık ve bunu takiben sömürge muhalifi bir bilinç geliştirmesini engelleyerek, koloni karşıtı bir direnişe dönüşebilecek bütünleşik/birleşik bir toplumsal örgütlülüğe izin vermemek olmuştur. Bu tür bir yaklaşımın da temelinde olası bir örgütlülüğün neden olabileceği kalkışmaların Doğu

²⁰ *Ibid.*, s. 623-624.

²¹ Andrekos Varnava, "Reinterpreting Macmillan's Cyprus Policy, 1957-1960", *The Cyprus Review*, Cilt. 22, No.1, 2010, ss.79-106.

²² Cyprus: Half Speed Ahead, Time, 25 Ağustos 1958,

<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,868726.00.html>

Akdeniz'deki diğer İngiliz kolonilerine esin kaynağı olabilmesi ihtimalinden doğan kaygı yatmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere, tüm diğer sömürgeleri gibi Kıbrıs'ın da özerklik ve uzun vadede bağımsızlık taraftarı olacağını varsaymıştır. Bir dizi protesto, kamu açıklaması, dilekçe—ve 1931 yılındaki isyan ile adanın büyük çoğunluğu, özellikle Kıbrıslı Rumlar, İngiltere'ye, Yunanistan'la birleşmeyi istediklerini göstermeye çalışmıştır. İngiliz yetkilileri bu bariz göstergeleri göz ardı ederek 1940'ların sonlarında, oldukça sistemsiz bir biçimde, yavaş yavaş bağımsızlığa uzanacak düzenlemeleri yapmaya başlamıştır. Stratejik konuların, İngiltere'nin geri çekilmesinin doğası ve zamanlaması ile kısıtlı olduğu açıkça belirtilmiştir. Özetle, 1940'lı yıllarda Kıbrıs'ta birbirine rakip iki realist hegemonya projesinden bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki İngiltere'nin, Kıbrıs'ın stratejik önemine temellenen hegemonya projesi, ikincisi ise *Enosis*, yani adanın Yunanistan'la birleşmesini amaçlayan Yunan hegemonya projesidir. Bu iki hegemonya projesi önünde de yerel, bölgesel ve uluslararası engeller söz konusu olmuştur. Bu dönemde, İngiltere dış politika yapıcıları bir yandan Kıbrıs'ın çoklu etnik yapısını muhafaza edip bunun üzerinden böl-yönet politikasını sürdürürken diğer yandan Türkiye'nin de Kıbrıs meselesine müdahil olmasını sağlayarak bir denge unsuru yaratmaya çalışmıştır. Nitekim, özellikle İngiltere'nin 1955 yılındaki İngiliz karşıtı kalkışma ve şiddet hareketleri sonrasında Türkiye ve Yunanistan'ı üçlü bir konferansa davet etmesi bu politikayı uygulamaya koyuşun önemli bir adımı olarak değerlendirilmiştir²³.

İngiltere'nin bu bağlamda izlediği politikanın temel noktalarını, 25 Eylül 1958 tarihli BM Genel Kurulu toplantısındaki İngiltere temsilcisinin sözlerinde bulmak mümkündür: “Adanın egemenliği artık bize verilmiş durumdadır. Kıbrıslıların barış ve refahını güvenceye almak bizim sorumluluğumuzdur. Ada, askeri açıdan bizim için önemlidir, askeri zorunluluklarımızı yerine getirebilmemiz için önemlidir.”²⁴ Ayrıca, Kıbrıs Valisi Lord Harding, Kıbrıs'a hâkim olmanın mevcut iki hava sahasının yanı sıra, ikincil radar, uçuş kontrol ve iletişim sistemleriyle adanın kamu hizmetleri altyapısının üstünde de tartışmasız hâkimiyetin korunması ve Komünistlerin adayı siyasi olarak sıkboğaz etmelerini önlemek için iç güvenliğin sıkı tutulması anlamına geldiğini öne sürmüştür.²⁵ Bu açıklamalar, adanın İngiltere açısından stratejik önemine bir kez daha vurgu yaparken gerek Yunanistan'la

²³ Hubert Faustmann, “The Colonial Legacy of Division”, James Ker-Lindsay ve Hubert Faustmann (Ed.) *The Government and Politics of Cyprus*, Peter Lang AG, Bern, 2008, s.53.

²⁴ Naomi Rosenbaum, “Cyprus and the United Nations: An Appreciation of Parliamentary Diplomacy”, *The Canadian Journal of Economics and Political Science*, Cilt 33, No. 2, 1967, s. 223.

²⁵ Field Marshall Lord Harding Petherton, “The Cyprus Problem in Relation to the Middle East”, *International Affairs*, Cilt 34, No. 3, 1958, s. 293.

birleşmesini gerekse ada üzerinde komünist etkisinin artmasını önlemenin bu dönemdeki İngiliz dış politikasının öncelikleri haline geldiğini göstermektedir.

Kıbrıs'taki şiddet ve terör olaylarının 1955 yılından itibaren çarpıcı oranda artması, İngiliz dış politika karar alıcılarını yerel krizin uluslararası bir krize dönüşmemesi için belli önlemler almaya zorlamıştır. Bu bağlamda, İngiltere Başbakanı Anthony Eden, 30 Haziran 1955'te Türkiye ve Yunanistan'ı, Kıbrıs dâhil Doğu Akdeniz'i etkileyen siyasi ve savunma konularını tartışmak üzere Londra'ya temsilci göndermeye çağırmıştır. Bu daveti hem Türkiye hem de Yunanistan kabul etmiştir. Konferansa dair dikkate değer bir nokta, Türkiye'ye Kıbrıs sorununun resmi bir parçası olarak tekrar meşruiyet kazandırması olmuştur. Nitekim, konferans öncesinde strateji belirlemek üzere Atina'yı ziyaret eden Başpiskopos Makarios, Türkiye'nin böylece Kıbrıs konusunun resmi aktörlerinden birine dönüşeceği inancıyla Yunan politikacıları konferansa katılmamaları yönünde ikna etmeye çalışmıştır. 16 Temmuz 1955'teki basın toplantısında Makarios Yunan politikacıları açıkça kınamış, "Londra Konferansı'nda alınacak kararlar Kıbrıs Rum kesiminden yana olmaz ise, Yunanistan hükümeti beyannameyi imzalarsa bile ben bu kararları tanımayacağım," açıklamasında bulunmuştur.²⁶

29 Ağustos 1955'te başlayan konferansta İngiltere Dışişleri Bakanı Harold Macmillan, özgür dünyanın savunulması için Kıbrıs'ın gerekli olduğunu ve Kıbrıslıların kendi kaderlerini tayin etmelerinin düşünülemez olduğunu ifade etmiştir.²⁷ İngiliz hükümeti bunun yerine kısıtlı idari özerkliği temel alan bir anayasa önermiştir. Türkiye idari özerkliği, Yunanistan Kıbrıs'ın kendi kaderini tayin etme talebinden vazgeçerse desteklemeyi kabul etmiş, ancak Yunanlılar bunu reddetmişlerdir. Türk tarafı Kıbrıs'ın kendi kaderini tayin etme talebine ve adanın mevcut egemenlik durumunda herhangi bir değişime karşı çıkmış, bir değişiklik olacak ise Kıbrıs'ın Türkiye'ye iade edilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Türkiye Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu²⁸ Türkiye'nin Kıbrıs'taki mevcut durumun korunmasını tercih ederken, Lozan'da kabul edilen tarihi hakları göz önüne alarak Kıbrıs herhangi bir ülkeye verilecek ise bu ülkenin Türkiye olması gerektiğini konferansta açıkça ifade etmiştir.²⁹ İngiliz hükümetinin Türkiye'nin taleplerini, Makarios'un Yunanistan'la birleşme talebini reddetmek veya en azından sınırlandırmak için baskı aracı şeklinde kullanması ve taksim kavramını bir alternatif olarak öne sürmesi de dikkate değerdir.

Başbakan Harold Macmillan'ın "Yedi Yıllık Ortaklık Planı" adıyla anılan öneriyi sunduğu Haziran 1958'e gelindiğinde, İngiltere'nin adaya

²⁶ Niyazi Kızılyürek, "Jeo-Politik Kaygılar ve Taksim Tezinin Doğuşu," *Kıbrıs Yazıları*, Cilt 1, No. 2, 2006, s. 22.

²⁷ Stephan G. Xydis, *Cyprus Reluctant Republic*, Mouton Press, Lahey, 1973, ss. 43-44.

²⁸ Semih Günver, *Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü: Zorro Gibi*, Bilgi Kitabevi, Ankara, 1985.

²⁹ Xydis, *a.g.e.*, s. 22.

egemen olma ihtiyacını etkileyen şartlar değişmişti. Bilgi Notu No. 124'te de özetlendiği gibi, İngiltere'nin Kıbrıs politikasının değişmesi ve buna bağlı olarak tesis gereksiniminin azalması bir yana, adadaki iki toplum arasındaki ilişkiler ciddi oranda kötüleşmiş, bu durum iki anavatan Yunanistan ile Türkiye arasında gerginliğin paralel bir şekilde yükselmesine yol açmıştı. Kıbrıs'taki iki toplumun birlikte barış içinde yaşayabilmesi için salt İngiltere'nin çabaları artık yetersiz kalmaktaydı. *Macmillan Planı* egemenliğin üç koldan paylaşılmasını önermekte, böylece İngiltere'nin "üçlü idare" şeklindeki yapıya davet ettiği diğer iki hükümetin rollerini de tanımaktaydı. Bu planla birlikte İngiltere, Kıbrıs konusunun nihai çözümünü bir süre daha öteleyen, aynı zamanda o dönem için Kıbrıs'ın kendi kaderini tayin etme olasılığını da ertelemiş olmaktadır. Bu dönemde, Yunanistan ile Türkiye barışçıl bir ortamda idari özerkliğin koşullarını—yani kendi kaderini tayin etmenin olmazsa olmaz, askeri olmayan önkoşullarını—geliştirmede sorumluluğu İngiltere ile paylaşacaktı.³⁰ Bu planın asıl amacının Kıbrıs'ı bölmek olduğunu öne süren Yunanlılar öneriyi reddederken, Türkler önerinin tartışılmasını desteklemiş, ama bölünmeye yönelik taleplerini yeniden dile getirmişlerdir.

Böylelikle, İngiltere Sömürgeler Bakanı'nın 1954 yılındaki "Kıbrıs'ta egemenliğin el değiştirmesi kesinlikle söz konusu olamaz"³¹ söylemi de beş yıl sonra, İngiliz dış politikasının ciddi olarak değişmesiyle birlikte geçersiz hale gelmiş, hatta egemenliğin el değiştirmesi 1959 Zürih Antlaşmasıyla somut bir şekilde gerçekleşmiştir. İngiltere'nin Süveyş Kanalı'nı kaybetmesi ve İngiliz askeri stratejisinin Bilgi Notu No. 124 uyarınca yeniden belirlenmesi sonucunda İngiltere açısından artık önemli olan Kıbrıs'taki birkaç bağımsız üssün korunmasının garantiye alınmasıydı. Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin bir araya gelip "Kıbrıs Cumhuriyetini kurmaya karar verdikleri Zürih Konferansı"ndan hemen önce, İngiliz hükümeti, askeri gerekliliklerini yerine getirebilmek için mevcut üslerini, İngiltere'nin üslere dair egemenliği sorgulanmadan elinde tutmak koşuluyla adanın egemenliğini devretmeye istekli olduğunu ifade etmiştir. İngiltere, Kıbrıs'taki çıkarlarını güvenceye aldıktan sonra yönetimi artık ciddi bir gider kalemi oluşturmaya başlamış olan adanın egemenliğine dair haklarını devretmeyi güvenle kabul edebilir bir tavır almaya başlamıştır.³²

1958 yılından itibaren İngiltere'nin Kıbrıs politikasını etkileyen önemli unsurlardan bir tanesi de ABD'nin Doğu Akdeniz ve Ortadoğu bölgesine başat bir aktör olarak müdahil olmasıdır. 1958 yılına dek ABD konuya ilişkin bir nevi tarafsızlık politikası sergilemiştir. Yunanistan bu durumu ABD'nin adanın Yunanistan'la birleşmesine karşı çıkmadığı şeklinde yorumlamıştır. ABD ile en

³⁰ Rosenbaum, a.g.e., s. 626.

³¹ Thomas Ehrlich, a.g.e., s. 7.

³² Robert Holland, *Britain and the Revolt in Cyprus 1954-1959*, Clarendon Press, Oxford, 1998.

sadık destekçileri Birleşmiş Milletler'deki Kıbrıs'la ilgili hiçbir önemli oylamada oy kullanmamış, BM'nin dışında da Washington hem Amerika'daki Rum lobisi nedeni ile Yunanistan'la, hem de askeri ve siyasi ilişkileri ve çıkarları nedeniyle Türkiye ile arasında iyi tutmaya özen göstermiştir. Fakat, 1958 yılında BM Genel Kurulun'da ABD adanın Yunanistan'la birleşmesi konusunda karşı oy kullanmıştır.³³ Bu karşı oyun arka planında Enosis'in NATO ittifak üyeleri olan Türkiye ve Yunanistan arasında uluslararası istikrarı tehdit edebilecek veya NATO'nun güney kanadını zayıflatacak bir uzlaşmazlığa yol açabileceği kaygısı yatmaktadır. Bu çerçevede, Kıbrıs'taki gerginliğin Yunanistan ile Türkiye arasındaki ilişkileri tehlikeye sokacağından ve bunun NATO stratejik ittifakının güvenlik oluşturma etkinliğini olumsuz etkileyeceğinden çekinen ABD adada bir denge politikası izlemiştir. ABD'nin bu dönemde uyguladığı politika bir yandan İngiltere'nin adadaki üslerinin varlığını sağlamlaştırırken, öte yandan bu üslerin ABD ile birlikte ortak kullanımı için İngiltere'ye diplomatik bir baskı yaratmayı amaçlamıştır.³⁴ Amerika'nın Kıbrıs konusunda artmaya başlayan rolü İngiltere'yi stratejik bir dengeleme politikası üretme gerekliliği ile baş başa bırakmıştır.

Sonuç olarak, İngiltere'nin temel politik çizgisine bakıldığında dönemlere göre konumlanışsal durumunun pragmatik gereklilikleri doğrultusunda aşamalı bir dönüşümünden bahsetmek mümkündür. Kıbrıs'taki sömürgeci hükümlanlığı süresince İngiltere adadaki etno-dinsel bölünmüşlüğü kendi yönetsel yapısının sürekliliği için araçsallaştırma yoluna gitmiş ve kendisine karşı yerel bütünleşik bir sömürge-karşıtı örgütlülüğün gelişimine engel olmaya çalışmıştır. Bu anlamda İngiltere'nin adada yürütmeye çalıştığı kimlik, istihdam, sosyo-ekonomik örgütlenme ve kültürel çeşitlilik odaklı politikalar İngiltere'nin daha büyük ölçekli ve kapsamlı sömürge politikasının araçları haline getirilmeye çalışılmıştır. Sömürge sonrası dönemde ise İngiltere'nin en temel dış politika kaygılarından biri özellikle Doğu Akdeniz bölgesindeki stratejik varlığını devam ettirebilmek ve hükümlanlığını kaybetmeye başladığı bu bölgede diğer uluslararası aktörlerin etkinliğini kontrol edebilmek olmuştur. Bu anlamda adadaki üsler İngiliz dış politika yapıcı ve uygulayıcılarının "sina qua non"larından (olmazsa olmazlarından) biri olurken Rusya, ABD ve Fransa gibi aktörlerin adanın konjenktürel konumlanışını değiştirme ve ada üzerinde etki alanı oluşturma çabaları da İngiltere tarafından dengelenmeye çalışılmıştır.

³³ Naomi Rosenbaum, "Cyprus and the United States: An Appreciation of Parliamentary Diplomacy", *The Canadian Journal of Economics and Political Science*, Cilt. 33, No. 2, 1967, ss. 223-224.

³⁴ William Mallinson, *Cyprus: A Modern History*, I. B. Tauris, New York, 2005.

Stratejik Dengelemeden, Bölünmüşlüğün Araçsallığına:1960-1974

Londra Konferansı'nın³⁵ sonunda, 19 Şubat 1959'da Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasına olanak veren *Kuruluş Antlaşması* Lancaster House binasında, İngiltere Başbakanı Harold Macmillan, Yunanistan Başbakanı Constantin Karamanlis, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes,³⁶ Kıbrıs Rum kesimi temsilcisi Başpiskopos Makarios ve Kıbrıs Türk kesimi temsilcisi Dr. Fazıl Küçük tarafından imzalanmıştır. Londra Konferansı'nın kapanışında Avam Kamarası'na sunduğu raporunda İngiltere Başbakanı Macmillan, Kıbrıs'ta ulaşılan çözüm hakkında şöyle demiştir: “Bu anlaşmayı mantığın ve işbirliğinin zaferi olarak görüyorum. Sözleşmeye taraf olan hiç kimse hezimete uğramadı; herkes için bir zafer söz konusudur. Tatsızlığın ve bölünmüşlüğün bir kaynağını ortadan kaldırmamız, bizim, müttefiklerimizin ve Kıbrıs halkının barış ve özgürlük adına birlikte çalışmaya odaklanmamızı mümkün kılacaktır.”³⁷

Yunanistan'ın Kıbrıs'la birleşmesinin yakın gelecekte gerçekleşemeyeceğinin farkına varan Yunan hükümeti, bu anlaşmaya hem uzun vadede birleşmeyi sağlayacak bir araç, hem de Kıbrıs'ta resmi, yasal bir aktör olarak bulunmanın ilk adımı olarak bakmaya başlamıştır. Anlaşmayı Türkiye de, 1878 yılından beri ilk kez Kıbrıs'ta resmi, yasal bir aktör olarak yeniden sahneye çıkması için bir araç olarak görmüştür. Başka bir deyişle, Londra Konferansı'nda pratik sağduyu idealizm karşısında bir zafer kazanmış, Kıbrıs sorununa bu şekilde bir çözüm bulunmuştur. Aktörlerin her biri sözleşmeyle uzun vadeli hedeflerinin karşılanmadığının farkındayken, anlaşmanın belli bir unsuru o anki siyasi çıkarlarıyla ve gelecek planlarıyla örtüştüğü için istemeyerek de olsa, bir geri çekilme taktiğiyle her biri anlaşmayı imzalayarak Kıbrıs'a, tarihte ilk kez, bağımsızlığını sunmuşlardır.

Londra ve Zürih Anlaşmaları, sömürgeci bağımsızlığa geçiş sürecinde ve Süveyş Kanalı'na Abdül Nasır'ın el koyması ve ABD-Sovyet ortak beyannamesiyle İngiltere'nin Mısır'da askeri müdahalelerde bulunmasını bloke etmesi sonucunda İngiltere'nin giderek azalmaya başlayan hegemonyacı gücünün yerini ABD'nin hegemonyacı gücüne bıraktığı dönemde imzalanmıştır. Bu dönem, Kıbrıs anlaşmazlığına müdahil her tarafın kendi hedeflerine ulaşmaları açısından iyi bir fırsat sunmuştur. Londra ve Zürih Anlaşmaları İngiltere ve ABD'ye de olanaklar sağlamıştır. Adada iki askeri üs bulundurma hakkını alan İngiltere böylece Doğu Akdeniz'deki stratejik varlığını ve kontrolünü devam ettirmiş, ABD ise iki NATO müttefiki olan Yunanistan ve Türkiye arasında kutuplaşmanın daha da artmasını önleme bağlamındaki stratejik hedefini sağlama almıştır. Bununla birlikte, ABD söz

³⁵ FO 371/152871.

³⁶ Charles Foley, *Legacy of Strife: Cyprus from Rebellion to Civil War*, Penguin Books, Baltimore, 1964.

³⁷ Harold Macmillan, *Speech at the House of Commons*, 19 Şubat 1959, s. 622.

konusu sözleşmeleri Kıbrıs'ta siyasi istikrarı sağlayıp adayı komünizme karşı güçlü bir sipere dönüştürecek bir araç olarak görmüştür. Bu bağlamda, ABD'nin temel önceliği ekonomik kalkınmanın, hür demokratik kurumların ve Batı yanlısı bir yönelimin tesis edilmesi ile adadaki mevcut iletişim tesislerini sınırsızca kullanabilmenin yanı sıra, İngiliz egemenliğindeki üslere sınırsız erişim hakkı olmuştur.³⁸ Bağımsızlık sonrasında Kıbrıs, bir yandan İngiltere ile ekonomik ve siyasi bağlarını korurken diğer yandan stratejik olarak uluslararası önemini de devam ettirmiştir. Bu çerçevede İngiltere Kıbrıs'ı Ortadoğu'da barış dönemi uygulamalarının yanı sıra, savaş durumunda öncü kuvvetlerinin konuşlandırılması açısından da elverişli bir üs olarak görmüştür. 1963 yılı, Kıbrıslı Türkler'in anayasal hakları konusunda gerginlikle başlamış, bu gerginlik Kıbrıslı Rumlarla Kıbrıslı Türkler arasında iç savaşın patlak vermesine yol açmıştır. Çatışmaların daha da artmasını önlemek için Türk, Yunan ve İngiliz hükümetleri, barışçıl bir çözüm yolundaki endişe ve taleplerini dile getirmişlerdir.

İngiliz hükümeti, 28 Aralık 1963 günü iki toplumun liderlerinin uzlaşmasına yardımcı olması için İngiliz Milletler Topluluğu Sekreteri Duncan Sandys'i Kıbrıs'a göndermiştir. Sandys İngiliz askerlerinin güvenliği sağlayacağı tarafsız bir bölgenin oluşturulmasını önermiş, herhangi bir olay çıkmasını önlemek için her iki toplumdaki silahlı çatışmacıları kentlerdeki sınırlarda korunmaya alınan yerlerden geri çekilmeye teşvik etmiştir. İngiliz askerleri Lefkoşa'yı ve adadaki diğer büyük kentleri Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk kesimlerine ayırmışlardır. İngiltere, Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk taraflarından temsilcilerle bir araya gelen Sandys aracılığı ile taraflara şu önerilerde bulunmuştur: 1) Lefkoşa'nın her iki kesiminde de İngiliz devriyelerinin hareket özgürlüğünün olması; 2) Kıbrıs Rum kesiminin kontrolündeki Küçük Kaymaklı'daki Kıbrıslı Türk ölü ve yaralılarının naklinin ayarlanması 3) her iki taraftaki mülteci, rehine ve diğer savaş esirlerinin iade edilmesi. İngiltere'nin bu önerilerinin her iki toplum tarafından kabul edilmesi gerginliğin yatıştırılmasına yardımcı olmuştur.³⁹

Bu dönemde Sovyetler Birliği tehdidi ve Kıbrıs'a verdiği önem göz önünde bulundurulduğunda, Adanın bölünmesi İngiltere'nin stratejik çıkarları ile örtüşmediğini değerlendirmek mümkündür.

Makarios'un, İngiltere'nin en son uluslararası bir askeri kuvvet önerisini reddetmesini takiben, İngiltere ve Kıbrıs, BM Güvenlik Konseyini Kıbrıs konusunu incelemek üzere olağanüstü toplanmaya çağırılmışlardır. İngiltere açısından bu çağrı, Londra'nın Kıbrıs meselesi konusundaki politikasını değiştirmiş olduğunu göstermiştir. Önceleri Sovyetler Birliği'nin

³⁸ Thomas W. Adams ve Alvin J. Cotterell, *Cyprus Between East and West*, The Johns Hopkins Press, Baltimore, 1968, s. 56.

³⁹ Murat Sarıca, Erdoğan Teziç ve Özer Eskiuyurt, *Kıbrıs Sorunu*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1975, s. 59.

veto hakkını kullanarak barışı tesis etmeye yönelik her hareketi bloke etmesinden çekinen İngiltere, daha sonra barış gücü operasyonlarını tartışmak için konuyu gündeme getirmeyi kabul ederek uluslararası boyuta taşıma yolunu seçmiştir. . Bu seçim ABD tarafından da desteklenmiş ve konunun Güvenlik Konseyi'nde tartışmaya açılması benimsenmiştir.

1963 yılının sonlarına doğru patlak veren krize İngiltere'nin ilgisi, öncelikli olarak durumun Türkiye ve Yunanistan arasında silahlı çatışmalara dönüşmesini önlemekle sınırlı kalmıştır. İngiltere'nin dünya çapındaki stratejik rolünün giderek azalmasına rağmen Kıbrıs—ve adadaki iki İngiliz üssü—İngiltere açısından önemini sürdürmüştür. Bu üsler sadece NATO kalkanının bir parçasını oluşturmakla kalmamış, aynı zamanda İngiltere'nin Ortadoğu'daki petrol kaynaklarının korunmasında da önemli bir rol üstlenmeye devam etmişlerdir. Bu dönemde, Adada şiddet olaylarının yeniden baş göstermesi ve Yunanistan ile Türkiye arasında askeri çatışmaların patlak verme olasılığı, İngiliz çıkarlarını riske atmaktaydı. Dolayısıyla, krizin barışçıl yollardan çözülmesi hem İngiltere hem de bağlı bulunduğu NATO yapılanması ve ABD'yle kurmuş olduğu stratejik ortaklık açısından önem taşımıştır.

1967-1974 yılları arasında ise İngiltere'nin temel önceliği bölgede ve NATO içinde istikrarsızlığın önlenmesi olmuştur. Bu bağlamda, İngiltere Kıbrıs'ın de facto bölünmüşlüğüne kendi çıkarları doğrultusunda araçsallaştırmaya çalışmış ve yeri geldiğinde Kıbrıslı Rumları anayasayı ihlal ederek Yunanistan'la birleşme çabalarından dolayı suçlamaktan da çekinmemesine rağmen Kıbrıs Rum hükümetini de açık açık kınamamış; aksine, İngiliz hükümeti müzakere çabaları boyunca, Kıbrıslı Rumlar'ın Sovyetler Birliği'yle yakın ilişkileri sonucunda Kıbrıs'ta bir komünist devlet kurulması olasılığı yüzünden potansiyel olarak davranışları Kıbrıslı Türkler'inkinden daha yıkıcı olarak değerlendirilen Kıbrıslı Rumlar'ın arzularını yerine getirmeye çalışmışlardır. Başka bir deyişle, İngiltere politikalarını Soğuk Savaş'ın gerçeklerine göre geliştirmiş; iki NATO üyesi olan Yunanistan ve Türkiye arasındaki güç dengesinin korunması da bu politikanın önemli bir parçasını oluşturmuştur.

Bölünmüşlüğün Araçsallığından Üçüncü Yol Yaklaşımına: 1974-1990

İngiltere 1970'li yıllarda, ABD'nin Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'da yükselmekte olan etkisini dengeleme ile ona eklenme arasında bir seçimi gerektiren dış politika çizgisini üretip uygulamaya koymaya çalışmıştır. İngiltere dış politikasının temel çizgisini kökten etkileyen bu ikilemin yansımaları İngiliz hükümetlerinin Kıbrıs ile ilgili almış oldukları kararlarda da kendisini göstermiştir. Bu dönemde, İngiltere ile ABD arasındaki stratejik etkinlik alanı uyuşmazlığı kendisini Kıbrıs üslerinin kullanılması konusunda göstermiş, Heath hükümeti adadaki üslerin 1973 yılındaki Yom Kippur Savaşı

sırasında ABD hava kuvvetleri tarafından kullanılmasına izin vermeme “cesaretini” göstermeyle övünür hale gelmiştir⁴⁰. Türkiye’nin adaya 1974 yılında yapmış olduğu müdahale sonrası ABD’nin bölgedeki etkinliği artmış, ABD ile İngiltere’nin özel ilişkisi, 1974 yılında Harold Wilson hükümetinin savunma bütçesi kesintileri konusunda ABD’yle yaşadığı uzlaşmazlıkla sorunlu bir döneme girmiştir. Bir başka deyişle, bu dönemde Kıbrıs meselesinde ABD, İngiltere’ye göre ön plana çıkmış ve daha aktif bir rol oynamaya başlamıştır.⁴¹ Bununla birlikte, İngiltere’nin Kıbrıs politikası, ABD’nin Kıbrıs politikasıyla uyumlu bir hale gelmiş, sürece daha fazla ABD yön vermeye başlamıştır.

Türkiye’nin müdahalesinin ardından barış görüşmelerine 25 Temmuz’da Cenevre’de başlanmıştır.⁴² Türkiye, Yunanistan⁴³ ve İngiltere’yi her bir ülkenin dışişleri bakanı, sırasıyla Turan Güneş, George Mavros ve James Callaghan temsil etmiştir. Yunanistan’ın konferanstaki birincil önceliği, Türkiye’nin Kıbrıs’ta ilerlemesinin durdurulması olmuştur. Türkiye, Kıbrıs’ın yaklaşık yüzde 34’ünün Kıbrıs Türk kontrolünde olacağı kanton veya iki toplum temelli bir çözüm talep etmiştir.⁴⁴ Kıbrıslı Rumlar idari özerkliği kanton düzenlemesiyle teslim eden, ama coğrafi bir bölge veya zorunlu nüfus mübadelesi içermeyen tekliflerle yanıt vermiş,⁴⁵ Kıbrıslı Türkler ise gevşek bir federasyon önerisinde bulunmuşlardır.

Cenevre’de, tarafların hiçbiri uzlaşma niyetinde olmadığından, herhangi bir uzlaşma da sağlanamamıştır. Konferans 30 Temmuz 1974’te sona erdiğinde, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere’nin dışişleri bakanları Cenevre bildirisini⁴⁶ imzalamışlar, bu bildirin en önemli unsurları nüfus mübadelesine dair bir anlaşma ile tüm tarafların kabul edebileceği adil ve kalıcı bir çözümün sağlanmasına bağlı olarak Türkiye’nin Kıbrıs’tan çekilmesi konuları olmuştur. İkinci şart, yani “adil ve kalıcı bir çözüm” sağlanması koşulu, Türkiye’nin, 1960 Anayasası’nın artık iki toplumun barış için varlık gösterebilmesiyle uyumlu olmadığı savına geçerlik kazandırmıştır. Dahası, bildiride herhangi bir biçimde Kıbrıs devletine değinilmemiş, sadece Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk toplumlarının temsilcileri konu edilmiş, böylelikle adada 1964 yılından beri

⁴⁰ John Dumbrell, *A Special Relationship: Anglo-American Relations in the Cold War and After*, MacMillan, Londra, 2001, s.103.

⁴¹ George Kazamias, “From Pragmatism to Idealism to Failure: Britain in the Cyprus Crisis of 1974”, GReeSE Paper No. 42, Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe, LSE, London, 2010, p. 41.

⁴² FCO 9/1917, FCO 9/1918 ve FCO 9/1920.

⁴³ FCO 9/1369 ve FCO 9/1950.

⁴⁴ Marios L. Evriviades, “The Problem of Cyprus”, *Current History*, Cilt. 70, No. 412, 1972, s. 40.

⁴⁵ Polyvios G. Polyviou, “Cyprus: What is to be done?”, *International Affairs* Cilt 52, No. 4, 1976, s. 584.

⁴⁶ <http://www.trncinfo.com7TANITIMDAIRESI/2002/ENGLISH/DOCUMENTS/5a.htm>

varlık gösteren Kıbrıs Türk Yönetimi'ne meşruluk kazandırılmıştır. 1974 yılından itibaren Birleşmiş Milletler Kıbrıs konusunda daha ön plana çıkmaya başlamış, İngiltere de Kıbrıs konusundaki politikalarını BM politikaları ile uyumlu bir halde belirlemeye başlamıştır. İngiltere bu şekilde Kıbrıs'a yönelik politika oluşturma ve uygulamadaki yetersizliklerini, garantör ülke konumunu ön plana çıkararak ve sorunu uluslararası ortamda tartışarak/tartıştırtarak örtmeye çalışmıştır. Ortaya çıkan yeni durumda İngiltere açısından en önemli konu üslerinin mevcudiyetinin sürdürülmesi olmuştur. 1980'li yıllara gelindiğinde, İngiliz dış politikası bağlamında hükümetlere göre değişmeyen ve partiler arası görüşme ve mutabakatlarla ve dış politika yapıcı kadroların/profesyonellerin etkisiyle belirlenen sürekliliklerin yanısıra Muhafazakâr Parti döneminde vurgu alanlarının farklılaşmasına paralel olarak gelişen bazı değişimlere de tanık olunmuştur. Bu değişiklikler bazı yorumcular tarafından politika yapma sürecinin doğası ve niteliğinden çok politika yapımcıların niteliklerinden, dünya görüşlerinden ve tarzlarından kaynaklanmış gibi görülse de hükümetlerin dış politika yaklaşımlarındaki bu nüansların İngiliz dış politikasının ve diplomasisinin uygulamalarında farklılaşmalara neden olabildiği de özellikle vurgulanmıştır⁴⁷. Nitekim bu nüansların uluslararası sistemin ve bölgesel ilişkilerin dönemsel dönüşümü çerçevesinde incelendiğinde siyasi duruş farklılıklarına da işaret edebileceğini ifade etmek mümkündür.

Bu bağlamda, Margaret Thatcher dönemi İngiliz dış politikası, Heath'ın Avrupa-merkezci istisnai liderliği dışında diğer Muhafazakâr Parti liderlerinde de olduğu gibi merkezine Atlantikçiliği ve ABD ile olan özel ilişkiyi alan bir düzlemde olmuştur⁴⁸. Öyle ki, henüz Margaret Thatcher'ın muhalefet lideri olduğu dönemlerde ABD'yi ziyaretleriyle başlayan ileri düzeyde yakınlaşma, Thatcher'in başbakanlığı sırasında Carter ve Reagan dönemlerinde daha da pekişerek ve eşgüdümleşerek devam etmiştir⁴⁹. İngiliz dış politika yapımcıları bu dönemde kolonicilik sonrası bölgesel ve küresel etkinlik kaybını belli alanlarda ABD'ye eklemlenmek ya da dış politikalarını Atlantik ittifaklığıyla daha da eşgüdümleştirmek aracılığıyla en aza indirmeye çalışmışlardır. Thatcher döneminde izlenen bu dış politika çizgisi İngiltere açısından, Harold Wilson hükümetinin 1974-1976 yıllarında savunma bütçe kesintileri nedeniyle Nixon-Ford yönetimleri nezdinde kaybettiği prestij ve siyasi duruşu⁵⁰ yeniden kazanma ve ABD ile varolan özel ilişkinin dış politika alanında daha da pekiştirilmesine olanak vermiştir.

⁴⁷ Gillian Peele, "The Changed Character of British Foreign and Security Policy", *International Security*, Cilt 4, No. 4, 1980, ss. 185-198.

⁴⁸ James Cooper, "The Foreign Politics of Opposition: Margaret Thatcher and the Transatlantic Relationship before Power", *Contemporary British History*, Cilt 26, No.1, 2010, ss.23-42.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ "The "Limit of What is Tolerable": British Defence Cuts and the "Special Relationship" 1974-

Bu işbirliğinin Kıbrıs bağlamındaki yansımaları ABD'nin 1974 müdahalesi sonrasında adadaki istihbari⁵¹ ve siyasi etkinliğini geliştirme çabaları çerçevesinde daha da önem kazanmıştır. Bu dönemde, Thatcher yönetiminin temel kaygısı ABD ile işbirliği aracılığıyla adadaki üslerdeki hükümlerini sürdürmek olmuş ve bunun için gerektiğinde adadaki siyasi sorunun çözümsüzlüğünü araçsallaştırmaktan da çekinmemiştir⁵². Bu anlamda, Thatcher döneminde Kıbrıs sorununun çözümü, İngiliz hükümeti tarafından dış politika öncelikleri arasında değerlendirilmemiş, başta Thatcher olmak üzere dönemin İngiliz kabinesi üyeleri adayı ziyaret etmekte ve çözüme uluslararası alanda öncülük etme konusunda bir isteklilik içinde olmamışlardır. Her ne kadar Thatcher Kıbrıs'ın tekrar bütünleşmesine yönelik dileğini ifade etmiş olsa da bu yolda uluslararası platformlarda ciddi bir inisiyatif almamış, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin çabalarını desteklemekle yetinmiştir⁵³. Bu dönemde İngiliz hükümetinin ortaya koyduğu en önemli ve belki de tek inisiyatif BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu 542 sayılı karar sonrası Yunanistan ve Türkiye'ye üçlü bir konferans önerisi olmuştur. Bu konferans önerisinin Yunanistan hükümeti tarafından reddini takip eden dönemde İngiltere Kıbrıs sorunu konusunda pasif bir duruş sergilemiştir⁵⁴. Öyle ki, iç politika kaygıları ve seçmen profillerinin niteliğinin etkisiyle hareket eden bazı muhafazakâr parlamenterlerin çabalarına rağmen Thatcher hükümeti Kıbrıs konusundaki duruşunu değiştirmemiş, bununla birlikte Kıbrıs'ın AB üyeliğinin de yalnızca adada çözüme ulaşıldığında mümkün olabileceğini vurgulamıştır⁵⁵. Sonuç olarak, İngiltere ve ABD'nin hegemonyacı söylemleri de bu dönemde yeniden tanımlanmış ve Kıbrıs sorununun çözümünü ve Türk Kuvvetleri'nin Kıbrıs'tan çekilmesini sağlamayı amaçlayan yeni söylemler benimsemişlerdir. Thatcher'in realist ve pragmatik çizgisini yansıtan bu söylemler 1990larla birlikte İşçi Partisi'nin dış politika oluşturma sürecinde yeni bir söylem ve pratik geliştirme çabasını takiben farklı bir düzleme taşınmaya başlamıştır. İşçi partisi'nin "Üçüncü Yol" ana yaklaşımı çerçevesinde üretmeyi ve uygulamaya koymayı amaçladığı bu yeni dış politika çizgisi diğer dış politika konularında olduğu gibi Kıbrıs konusunda da bir üslup farklılığını getirmekle birlikte öзде yapıbozumcu bir değişikliğe yol açıp açmadığı önemli bir tartışma konusu olarak kalmıştır.

1976", *Diplomacy and Statecraft*, Cilt 22, Sayı 2, 2011, ss.321-337.

⁵¹ James Leigh ve Predrag Vukovic, "A Geopolitics of Cyprus", GLORIA Center, MERIA, December 22, 2011, <http://www.gloria-center.org/2011/12/a-geopolitics-of-cyprus/>,

⁵² William Mallinson, *a.g.e.*, s.139

⁵³ Farid Mirbagheri, *Cyprus and International Peacemaking*, Routledge, New York, 1998, s.139

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ Pauline Green, *Embracing Cyprus: The Path to Unity in the New Europe*, I.B. Tauris, New York, 2003, s. 67

Üçüncü Yoldan, Annan Planına: 1990-2004

Tony Blair dönemi İngiliz dış politika yapma ve uygulama süreçlerinin temel niteliklerine bakıldığında, Yeni İşçi Hareketi'nin dış politikanın söylemini değiştirdiğinden bahsetmek mümkündür. Ancak, bu söylemsel değişiklik uygulama alanına yansıtılamamıştır. Bu dönemde, iç ve dış politika alanındaki karşılıklı bağımlılıkta ve bu sürece dahil olan aktörlerin sayısında önemli bir artış yaşanmıştır. Bu çok aktörlü yapıyı göz önünde bulundurmaya çalışan Yeni İşçi Hareketi, dış politika oluşturma sürecinde geleneksel pragmatik ve devlet merkezli yaklaşımın belirleyiciliğini azaltma çabasına girmiş ve “daha ilkeli”, “daha katılımcı”, “daha kamuoyu odaklı” yeni bir dış politika anlayışının altyapısını oluşturmaya çalışmıştır⁵⁶. Bu bağlamda üçüncü yol olarak tanımladığı siyasi duruşunu dış politikaya da yansıtmak amacıyla dış politika söylemlerinde barış oluşturma, refahı artırma ve demokrasi gibi kavramlara vurguyu arttırmanın yanısıra dış politika yaklaşımına “ahlaki bir boyut” ekleme görüntüsünde olmuştur⁵⁷.

1997'den itibaren ortaya konan bu çabaların bazılarının kamoyu oluşturma ve dış politika uygulamalarına halk desteği sağlama ve siyasal pazarlama açısından katkıları olabilmişse de bu dönem ortaya konan çok-terafli, Atlantik-odaklı ve neo-liberal dış politika,⁵⁸ İngiliz geleneksel dış politika yaklaşım ve duruşundan yapısal bir sapmaya işaret etmekten uzak olmuştur. Hatta, Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD ve Avrupa'nın çıkar ve değerler sistemleri arasında oluşan farklılaşmalar, İngiltere'nin bu iki küresel aktörün küresel politikalarını ve işbirliğini eşgüdümleştiren ana unsur olduğuna vurgu yapan dış politika söylemini zayıflatmış⁵⁹ ve bu söyleme dayanan denge politikasını uygulamasını daha da zorlaştırmıştır. Bu dış politika oluşturma sürecinin ve pratiklerinin etkileri Kıbrıs konusunda da görülmüştür.

Küreselleşen dünyada, İngiltere dış politikası öncelik ve yeterliliklerini yeniden tanımlama ve karşılaştırma gerekliliğiyle yüz yüze kalmıştır. Bir yandan küreselleşen dünyadaki ana başat aktör olan ABD ile ilişkilerini sağlam tutmaya çalışırken diğer yandan yine küreselleşen dünyada önemli bir bölgesel yapılanma olarak ortaya çıkan AB ile mesafeli bir bütünleşme sürecine girmiştir. Bu iki ayrı aktör ile eşgüdümleştirmeye çalışılan dış politika oluşturma ve uygulama süreçlerinde, geçmişe göre çok daha karmaşık sayılabilecek değişkenlerin göz önünde bulundurulması gereği doğmuştur.

⁵⁶ Paul Williams, “Who's Making UK Foreign Policy?”, *International Affairs*, Cit 80, No.5, 2004, s.929

⁵⁷ Rita Abrahamsen ve Paul Williams, “Ethics and Foreign Policy: the Antinomies of New Labour's “Third Way” in Sub-Saharan Africa”, *Political Studies*, Cilt 49, 2002, ss.249-264.

⁵⁸ Williams, a.g.e, s.929

⁵⁹ William Wallace, “The Collapse of British Foreign Policy”, *International Affairs*, Cilt 81, No. 1, 2005, ss.53-68,

Ayrıca, güvenlik tanımlamasının yeniden yapıldığı bir dünyada İngiliz dış politika yapıcılarını Kıbrıs'taki etkinlik alanının sürdürülebilirliğinin yalnızca askeri üslerin varlığının devamıyla sağlanamayacağını da ayırdına varmışlardır. Öyle ki, Güney Kıbrıs hükümetlerinin İngiltere dışındaki ülkelere de üs imkanı sağlayarak adadaki İngiliz askeri etkinliğini dengeleme çabaları, İngiltere açısından mevcut hükümlerliliğinin da mutlak olmadığını göstermiştir.

Kıbrıs sorunu 1990 yılından itibaren önemli ve yeni bir sürece girmiştir. Kıbrıs Rum tarafının 1990 yılında Avrupa Birliği tam üyeliği için başvuru yapmasıyla birlikte Birleşmiş Milletler yanında Avrupa Birliği de Kıbrıs sorununa önemli bir aktör olarak müdahil olmuş ve Kıbrıs sorununun dinamiklerinin içsel parçalarından biri haline gelmiştir. Bu dönemden itibaren, Kıbrıs sorunu AB iç dinamiklerinin de etkisiyle şekillenmiş, başka bir deyişle, Türkiye-Yunanistan ve AB ilişkileri çerçevesinde ele alınmaya ve bu konuda politikalar üretilmeye başlanmıştır.

1997 yılından itibaren İngiltere, genel dış politika stratejisine uygun olarak Kıbrıs konusunda hem AB politikalarına uygun hem de ABD dış politikasına paralel bir şekilde daha aktif bir politika izlemeye başlamıştır. Kıbrıs sorununa çözüm bulunmasındaki başlıca engelin Türkiye'nin Denktaş politikalarını desteklemesi olduğuna inanan AB'li aktörler için Türkiye'de politika değişiminin sağlanması, herhangi bir çözüm açısından önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir.⁶⁰ AB Komisyonu ve üye devletler Kıbrıs'ın katılım sürecinin, böylesi bir değişim için Thomas Diez'in "sopa katalizörü etkisi" olarak tanımladığı şekilde katalizör olabileceğini düşünmekteydiler.⁶¹ AB Komisyonu eski yetkililerinden Eberhard Rhein, "Türkiye, Kuzey Kıbrıs'ta kukla bir rejimi idame ettirmek adına kendi üyelik bakış açısını feda etmeyecektir" demiştir.⁶² Başka bir deyişle, Türkiye'nin AB üyeliği Kıbrıs sorunu ile bağdaştırılmış, Kıbrıs sorununun çözümü Türkiye'nin üyeliğine önkoşul olarak getirilmiştir. Bu dönemde, AB çevrelerinde Kıbrıs sorununun çözümünün ve Kıbrıs'ın AB'ye katılımının, birleşmiş bir Kıbrıs'ın, Türkiye'nin AB üyeliğine destek sağlayacağı ve Kıbrıs'ın katılımıyla Türkçe'nin de resmi bir AB dili haline geleceği, üstüne üstlük Türkiye'nin KKTC'ye olan desteği bağlamında üstlendiği ciddi ekonomik yükün de ortadan kalkacağı için Türkiye açısından faydalı olacağı dile getirilmiştir.

Yunanistan'ın Avrupa Birliği üyesi olması, Atina'ya Kıbrıs sorununun çözümü bağlamında AB'nin genişleme çabalarını engellemek için veto hakkını

⁶⁰ Stephan Larrabee, "The EU Needs to Rethink its Cyprus Policy", *Survival*, Cilt 40, No. 3, 1998, s. 25-29.

⁶¹ Thomas Diez, "Last Exist to Paradise? The EU, the Cyprus Conflict and the Problematic Catalytic Effect", in *European Union and the Cyprus Conflict: Modern Conflict, Postmodern Union*, der. Thomas Diez, Manchester University Press, Manchester, 2002, s. 3.

⁶² Natalie Tocci, *EU Accession Dynamics and Conflict Resolution: Catalyzing Peace or Consolidating Partition in Cyprus?*, Ashgate, Hampshire, 2004, s. 96.

kullanma tehditleriyle Türkiye'yi ödün vermeye zorlamak için önemli bir koz sağlamaktaydı. Yunan Dışişleri Bakanı Theodoros Pangalos Kasım 1996'da "Kıbrıs'ın üyeliği kabul edilmezse, AB için genişleme söz konusu olmayacak, şu anda yürütülen Sözleşmelerin gözden geçirilmesi sürecinin sonu gelmeyecek ve Birlik, benzeri görülmemiş bir krize girecektir," açıklamasıyla Yunanistan'ın niyetini açıkça özetlemiştir.⁶³ Kısaca Yunanistan Kıbrıs'ın üyeliği ile AB genişleme süreci arasında bir bağ oluşturarak, AB üye ülkelerini bu tek taraflı üyeliğe destek vermeleri konusunda zorlamıştır.

1997 Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye'ye adaylık statüsü vermeyen AB, Türkiye'yi dışlayarak Kıbrıs sorununu çözme stratejisi güderken, 1999 Helsinki Zirvesi'nde dışlama politikasından içine alma politikasına geçerek ve Türkiye'ye adaylık perspektifi vererek Kıbrıs sorununu çözme stratejisini gündeme almıştır. Bu bağlamda, Avrupa Birliği, Kıbrıs sorununu bir kez daha bir paradigmadan başka bir paradigmaya dönüştürmüştür. AB'nin bu yeni paradigması ve stratejisi, Kıbrıslı Rumlar'ın çözümü reddedebileceğini göz ardı ederek, Türkiye'yi ve Kıbrıs Türk kesimini ikna etme çabalarını temel almıştır. İngiltere'nin Kıbrıs Özel Temsilcisi David Hannay,⁶⁴ İngiltere'nin Avrupa İşlerinden Sorumlu Geff Hoon⁶⁵ ve *Friends of Cyprus* [Kıbrıs'ın Dostları] adlı STK'nın koordinatörü Mary Southcott'ın⁶⁶ açıklamaları dâhil olmak üzere, bu görüşün gerçekten de AB politikasının özünü oluşturduğu pek çok kez teyit edilmiştir. Hem Hoon, hem de Southcott, Britanya'nın eski Dışişleri Bakanı Robin Cook tarafından geliştirilen politikasının Türkiye'yi bir çözüme zorlamak için Kıbrıs Cumhuriyeti'nin AB üyeliği başvurusunu desteklemeye temellendiğini ve Cook'un Kıbrıs'ın başvurusunu diğer Avrupa ülkelerinin desteklemesi için büyük çaba sarf ettiğini ifade etmişlerdir. Dahası, AB daha baştan beri Türkiye'yi Kıbrıs'ta yaşananların baş sorumlusu olarak kabul etmiş olduğundan, bir çözüm bulunacak ise, bunun ancak Türkiye'nin ödün vermesiyle olacağı inancındaydı. Hannay, AB'nin ve diğer uluslararası aktörlerin Kıbrıs Cumhuriyeti'nin AB'ye katılımına hiçbir koşul getirmemesinin nedeninin, Türkiye'ye veya Kıbrıslı Türkler'e Kıbrıs Cumhuriyeti'nin katılımını engelleyecek herhangi bir siyasi koz vermek istememeleri olduğunu kabul etmiştir.⁶⁷ 1999 yılından itibaren, başta İngiltere ve ABD Özel Temsilcileri David Hannay ve Thomas Weston olmak üzere uluslararası aktörler, Türkiye ve Yunanistan'ı ziyaret ederek, yeni bir müzakere sürecine başlamak için her iki ülkeyi ikna etmeye çalışmışlardır. Hem Türkiye, hem de Kıbrıs Türk kesimi, eşit egemenliğe sahip iki devleti temel alan bir

⁶³ *Ibid.*, s. 97.

⁶⁴ David Hannay, özel görüşme, 19 Haziran 2007.

⁶⁵ Geff Hoon, Londra Ekonomi Üniversitesi'ndeki "Britanya-Kıbrıs İlişkileri" Konferansı, 13 Haziran 2007.

⁶⁶ Mary Southcott, özel görüşme, 20 Haziran 2007.

⁶⁷ David Hannay, özel görüşme, 19 Haziran 2007.

siyasi diyaloga hazır olduklarını dile getirmişlerdir. Bu görüş, Türkiye Milli Güvenlik Kurulu'nun 29 Mayıs 2001 tarihli açıklamayla da desteklenmiştir: “Adada iki eşit halk ve bunları temsil eden iki eşit egemen devlet bulunmaktadır. Kıbrıs'ta iki tarafça kabul edilebilir bir uzlaşının bulunması adadaki iki devletin egemen eşitliğinin benimsenmesine bağlıdır. Aksi iddialarla bir yere varılamamıştır, varılması da mümkün değildir. Mevcut iki devlet herhangi bir çözümün başlangıç noktasıdır.”⁶⁸

Bu noktada İngiltere ve ABD, Kıbrıs konusuyla daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. Haziran 2001'den itibaren Londra/Washington ile Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Denктаş'ın hangi şartlarda müzakerelere yeniden katılması gerektiğini kesin olarak belirlemeye yönelik bir süreçte tikanıp kalmıştır.⁶⁹ AB gibi özellikle İngiltere hükümeti de Denктаş'ı müzakerelerin açmaza girmesinin nedeni olarak belirlemiş ve politikasını da Kıbrıs Türk kesiminin liderini bir çözümde anlaşmaya ikna etmek üzerine kurmuştur. David Hannay'a göre, ABD ile Türkiye, yeni bir müzakere sürecinin başlatılması konusunda mutabık kalmıştı. Bu senaryo'dan daha sonraki bir zamanda Weston sayesinde bilgi sahibi olan Hannay, bu mutabakatın içeriğinin temel unsurlarını şöyle tanımlamıştır:

- Birleşmiş Milletler Denктаş'la temas kuracak, Annan'la buluşmak ve BM İyi Niyet Misyonu yoluyla gelecekte nasıl bir yol izleneceğini tartışmak üzere Temmuz sonuna doğru New York'a davet edecekti;
- Annan-Denктаş buluşmasından sonra de Soto adaya gidip içerik konulu tartışmalarla BM sürecine yeni bir ivme kazandıracaktı;
- (1) ve (2) gerçekleşmeden önce, bütün bu yapılanların en geç Eylül ayında Genel Sekreter ile fiili görüşmelerle—herhangi bir konuda önkoşul olmadan—sonuçlanacağı kabul edilecekti;
- BM izleyen görüşmelerde, kapsamlı çözümün birer parçası olarak kabul edilmesi gereken belli konular üstünde taraflarla görüşmelere devam edecekti. Taraflar ayrıca statü konusundaki görüşlerini de aktarma fırsatı bulacaklardı;
- BM sürecini yeniden başlatmaya yönelik bu senaryonun, zeminin hazırlanmış olup olmadığı sorusunu yeniden gündeme getirmeyeceği kabul edilmişti. Genel Sekreter'in eşit statü ve eşitlik hakkındaki açıklamasıyla bu

⁶⁸Türkiye Cumhuriyeti Milli Güvenlik Kurulu Basın Açıklaması, 29 Mayıs 2001, <http://www.mfa.gov.tr/MFA/ForeignPolicy/MainIssues/Cyprus/Press+Release+of+the+National+Security+Council.htm>,

⁶⁹ David Hannay, *The Search for a Solution*, I.B. Tauris, New York., 2005, s. 148.

zaten gerçekleştirilmişti. Bu konuyu yeniden gündeme getirmek, sadece Genel Sekreter'in açıklamasının güvenilirliğini sarsmak olurdu.

- Türkiye, Denктаş'ın izlenecek yolun bu senaryo olduğunu kabul ettiğine dair BM'ye teminat verir vermez, BM bu süreci başlatacaktı.⁷⁰

Hannay'a göre anlaşma, BM'nin yanı sıra İngiltere ve ABD'nin önem verdiği tüm unsurları içermektedir. Türkiye ve Kıbrıs Türk tarafı da ABD'ye, anlaşmayı kabul edilebilir bulduklarını iletmışlerdi. David Hannay, Kıbrıs Özel Temsilcisi olarak atandıktan sonra Türkiye'ye yaptığı ilk ziyareti sırasında, Dışişleri Bakanı Emre Gönensay'a Kıbrıs Cumhuriyeti'nin çözüm olsun olmasın tam üyeliğe kabul edileceğine göre, Türkiye'nin de "treni kaçırmamasını" söylemiş olduğunu ifade etmektedir.⁷¹

2001 Ekim ayında Komisyon Başkanı Romano Prodi Denктаş'ı ziyaret edip hem Verheugen'in teklifini yinelemiş hem de Komisyon'un, Avrupa'nın yasal düzeni çerçevesinde Kıbrıs sorununun çözümüne açık olduğunu söylemiştir.⁷² Türkiye de çözüme hazır gibi görünmekteydi, Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in bir açıklaması da bunu yansıtmaktaydı: "Akdeniz insanı barışseverdir. Kahvelerini içerken sorunlarını barışçıl yollarla, uzlaşarak çözebilirler."⁷³ İlginç bir şekilde, birkaç gün sonra bir akşam yemeği daveti yapılmıştı: doğrudan Klerides'e gönderdiği bir mektupta Denктаş, adada yüz yüze ve önkoşulsuz bir buluşma önermekteydi.⁷⁴ Sonradan dönüp bakıldığında, Denктаş'ın davetiyesi yukarıda bahsi geçen Türkiye-ABD anlaşmasının varlığını teyit eder niteliktedir. Klerides de Denктаş'ın davetini kabul etmiş ve iki lider 4 Aralık 2001'de akşam yemeğinde buluşmuşlardı.

Bu çerçevede, Denктаş Klerides'e iki lider olarak iki tarafın siyasi eşitliğini temel alan yeni bir ortaklık tesis etmeye yönelik uzlaşma sağlamak için gerçekten de yeni bir süreç başlatmalarını teklif etmiş,⁷⁵ Kıbrıslı iki liderin ortak başkanlık yapacağı bir iki taraflı komite oluşturulmasını önermiştir. Klerides öneriyi reddetmişti. Bunun ardından her iki lider, BM sahasında ve Genel Sekreter'in daveti üzerine, Ocak 2002'de başlayarak Kıbrıs'ta görüşme konusunda anlaşmışlardı. Müzakereler hiçbir önkoşul olmaksızın, her konu masaya yatırılarak ve iyi niyetle, kapsamlı bir çözüme ulaşana kadar devam

⁷⁰ *Ibid*, s. 148-149.

⁷¹ David Hannay, özel görüşme, 19 Haziran 2007.

⁷² Frank Hoffmeister, *Legal Aspects of the Cyprus Problem: Annan Plan and EU Accession*, Martinus Nijhoff Publishers, Hollanda, 2006, s. 108.

⁷³ Anadolu Ajansı, 17 Kasım 2002.

⁷⁴ S/2001/1122, 30 Kasım 2001.

⁷⁵ Hoffmeister, *a.g.e.* s. 109.

edecek, “her konuda anlaşma sağlanmadan hiçbir konuda anlaşma sağlanmış olmayacaktır.”⁷⁶

Önkoşulsuz müzakerelerin kabulü, Kıbrıs Türk kesiminin politikalarında bir değişimi temsil ettiği gibi, taktik açıdan geri çekilme olarak da görülebilir. Türkiye'nin ve Kıbrıs Türk kesiminin maruz kaldığı uluslararası baskıyı azaltmak için, Kıbrıslı Türkler eşit statü ve eşit egemenlik ilkesi politikalarından vazgeçmeden, söylemlerini revize etmiş oldular. Ancak, Klerides'in müzakereleri, bir çözüme ulaşmayı samimiyetle istediğinden mi, yoksa kamuoyundaki imajını korumak ve uluslararası desteği kaybetmemek amacıyla mı—ki AB katılım sürecinin bu aşamasında Denктаş ile müzakere etmeyi reddetmiş olsa sonucu büyük olasılıkla bu olurdu—kabul ettiğini kesin bir dille ifade etmek güçtür. Sebepleri ne olursa olsun, iki lider 4 Aralık 2001'de tekrar doğrudan görüşmelere başlamışlardır.

David Hannay'ın daha sonraları açıkladığı üzere, Thomas Weston ile birlikte Klerides'e güvenlik konularını tartışmaya açmasını tavsiye etmişlerdir. Hannay: “Türk ordusunun sonucu ciddi olarak etkileyeceği şüphesiz olduğundan, güvenlik konusunda vermeye hazır olduğu imtiyazları son ana kadar gizli saklı tutmanın bir mantığı olmadığına dikkat çekmiştik,” diye yazmıştır. “Türkiye'nin güvenliğe dair endişelerinin kapsamlı bir çözüm çerçevesinde karşılanabileceğini ve karşılanacağını baştan ortaya koymak daha iyiydi.”⁷⁷ ifadesiyle de temel yaklaşımlarının Türkiye'ye AB adaylığı üzerinden bir baskı yaratarak onu çözüm konusunda zorlamak olduğunu belirtmiştir.

Özel temsilcilerin her ikisi de Denктаş'a, onu en kaygılandırıcı konu olan güvenlik konusunda imtiyazlar alacağına teminatı verildiği takdirde, yönetimle ilgili imtiyazlar sunma taraftarı olabileceği inancındaydılar. Ancak, böylesi bir tavizi kabul etmek yerine, iki taraf arasındaki temel farklılıklar, müzakerelerin bir kez daha açmazla girmesine yol açmıştır. Bu açmazdan çıkmak için Kofi Annan, 14-16 Mayıs tarihleri arasında Kıbrıs'ta Denктаş ve Klerides ile ayrı ayrı ve birlikte bir araya gelmiş ve bu dönemde Türkiye ve Yunanistan'dan süreci aktif olarak desteklemelerini istemiştir. Ancak, ciddi bir ilerleme kaydedilmemiş ve doğrudan görüşmeler, dolaylı görüşmelere dönüşmüştür. Yine bu kapsamda de Soto da tarafları bir noktada buluşturabilmek için iki liderle ayrı ayrı görüşmeye başladıysa da, Denктаş ve Klerides belli bir gündemde anlaşamayınca çözüm sürecinde yeni bir açmazla girilmiştir.

Sevilla'da 21-22 Haziran'da gerçekleştirilen Avrupa Konseyi'nde Avrupalı liderler BM Genel Sekreteri'ne büyük destek vermişlerdir. Kıbrıs konusunda Sevilla Kararları'nda şöyle denmiştir:

⁷⁶ *Ibid.*, s. 109.

⁷⁷ Hannay, *a.g.e.*, s. 159.

Kıbrıs'ın katılımı konusunda Avrupa Birliği'nin konumu, Helsinki kararlarını temel almaktadır. Avrupa Birliği hâlâ birleşmiş bir adanın katılmasını tercih etmektedir. Avrupa Konseyi, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin çabalarını tamamen desteklemekte ve Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk toplumlarının liderlerini, ilgili BM Güvenlik Konseyi kararlarıyla da uyumlu, kapsamlı bir çözüme yönelik bu eşsiz fırsatı tercihen müzakereler tamamlanmadan değerlendirmek için görüşmelerini yoğunlaştırmaya ve hızlandırmaya çağırılmaktadır. Avrupa Birliği, bulunacak kapsamlı çözümün şartlarının Avrupa Birliği'nin kuruluş ilkeleriyle uyumlu olacak biçimde, Katılım Antlaşması ile uyumlu hale getirecektir; AB üyesi olarak Kıbrıs'ın tek sesli olabilmesi ve Avrupa Birliği kanunlarını uygun biçimde yerine getirilmesini sağlaması gerekecektir. Avrupa Birliği yeniden birleşmiş adanın kuzey kesiminin kalkındırılmasını desteklemek için önemli bir mali katkıda bulunacaktır.⁷⁸

Frank Hoffmeister'in de dile getirmiş olduğu gibi, bu açıklama Kıbrıslı liderlere üç ana mesajı iletmeyi amaçlamıştır: 1) AB, BM Genel Sekreteri'nin daha girişimci bir rol oynamasını istemektedir; 2) çözümün Aralık 2002'deki katılım müzakerelerinden önce sonlanmasını tercih etmektedir ve 3) bulunacak kapsamlı çözümü, muhtemelen 2003 yılı baharında imzalanacak Katılım Antlaşması'na dâhil edecektir.⁷⁹ Başka bir deyişle, AB, zaman çizelgesini Kıbrıs Türk kesimine ve Türkiye'ye baskı uygulamak için kullanırken, Kıbrıs Rum kesimine benzer bir baskı asla uygulanmamıştır.

Doğrudan görüşmeler Haziran 2002 ile Ekim 2002 arasında devam etmiştir. İki toplumun liderleri güvenlik, toprak, vatandaşlık, ortak devletin yasama ve yürütme yetkileri ve rotasyonla cumhurbaşkanlığı durumunda cumhurbaşkanının rolü gibi konularda müzakere etmiş, hiçbir konuda uzlaşma sağlayamamışlardı. İki tarafı ayıran uçurumun ne denli derin olduğunu göstermenin yanı sıra, doğrudan görüşmelerin tek olumlu sonucu Ekim 2002'de, New York'ta, iki liderin aralarındaki problemleri tartışmak ve alternatifler geliştirmek için teknik komiteler oluşturmaya karar vermeleri olmuştur. Bu sıralarda Denктаş ABD'de kalp ameliyatı geçirmiş, bu yüzden de teknik komitelere Kıbrıs Türk kesiminden üyelerin atanması gecikmiş ve Denктаş adına hiç kimse müzakerelere başkanlık edemediğinden, bir boşluk oluşmuştu.

⁷⁸ Avrupa Konseyi, 21-22 Haziran 2002, Sevilla, *Presidential Conclusions*, s. 24, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/72638.pdf

⁷⁹ Hoffmeister, a.g.e., s. 114.

AB'nin zaman çizelgesi yüzünden baskı altında bulunan BM Genel Sekreteri Kofi Annan, "Kıbrıs Sorununun Kapsamlı Çözümü İçin Anlaşma Temeli" adlı bir belgeyle çözüme yönelik kapsamlı bir planın ana hatlarını belirlemiş ve Klerides ile Denktaş'a⁸⁰ bu planın son tur müzakerelerin temeli olup olamayacağına karar vermeleri için bir hafta süre vermişti. Annan, zamanla "Annan Planı"⁸¹ adıyla anılan bu planı 30 Mart 2003'te, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin AB ile katılım antlaşmasını imzalaması beklenen tarihten hemen önce Kıbrıs Türk ve Rum kesimlerinde çifte halkoylamasına sunmayı düşünmüştü. Annan Planı dört maddelik bir ana metin ve beş ilave metinden—on eki olan "Kuruluş Anlaşması;" sonlandırma sürecine eşlik edecek ve süreci kolaylaştıracak bir dizi tedbir; gözden geçirilmiş bir Garantörlük ve İttifak Antlaşması; karara bağlanması için BM Güvenlik Konseyi'ne liste halinde iletilen konular ve Kıbrıs'ın katılımına ilişkin AB'ye yöneltilen taleplerden—oluşmaktaydı.

Annan Planı önemli tüm kilometre taşlarını, ilkeleri ve tarafların o güne dek anlaşabildiği konuları kapsamaktaydı.⁸² Belkemiği, 1977 ve 1979 tarihli Üst Düzey Anlaşmaları'nda, Perez de Cuellar'ın Çerçeve Anlaşma Metni'nde ve Boutros-Ghali'nin Fikirler Dizisi'nde üzerinde anlaşma sağlanan ilkelerden inşa edilen Annan Planı, eksik kalan kısımları doldurmuş ve Kıbrıs Sorunu'nu ele alan en kapsamlı ve en ayrıntılı planın oluşturulması için önceki çözüm bulma çabalarını somutlaştırmıştır. Plan, bir kez Aralık 2002'de, bir kez Şubat 2003'te ve iki kez de Mart 2004'te olmak üzere dört kez değiştirilmiş ve 24 Nisan 2004 tarihinde referanduma sunulmuştur. Referandumda Kıbrıslı Türkler'in evet, Kıbrıslı Rumlar'ın hayır demesiyle birlikte çözüm umutları birkez daha suya düşmüştür.

Özetle, bu dönem içerisinde öncülüğünü İngiltere ve ABD'nin yaptığı müzakere süreci tasarlanarak Annan Planı'nın ortaya çıkması sağlanmıştır. İngiltere'nin Kıbrıs özel temsilcisi David Hannay'ın Annan Planı'nın yazım aşamasındaki etkin rolü soruna taraf bütün aktörlerce kabul edilmektedir. Bu anlamda İngiliz dış politika yapıcılarının plandaki etkisini yadsımak kolay değildir. Tasarlanan süreç sadece Kıbrıslı Türklerin plana evet dedirtilmesi üzerine tasarlandığından Kıbrıslı Rumlar'ın plana hayır demesiyle çözüm adına başarısızlığa uğrarken İngiltere'nin hükümler alanı olan üç bölgeleri açısından herhangi bir olumsuz sonuç yaratmamıştır. Aksine, Katılım Anlaşmasına konulan bir madde ile üçler AB içerisinde özerk bir bölge statüsüne sahip oldu. Bu dönemde, İngiltere de AB genişleme sürecinin engellenmemesi için Kıbrıs konusunda çözüme ulaşabilmek için Türkiye üzerine baskı yapmış, BM ve AB ile çalışarak bu süreci kotarmaya çalışmış

⁸⁰ Fuat Veziroğlu, *Denktaş ve Kıbrıs'ta Son Tango*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2007.

⁸¹ Ergün Olgun, "The Annan Plan: Myths and Realities", *TUSİAD*, 2003.

⁸² Tim Potier, *A Functional Cyprus Settlement: the Constitutional Dimension*, Verlag Franz Philip Rutzen, Zelleberg, 2007.

ancak çözüm sürecinin başarısızlıkla sonuçlanmasına engel olamamıştır. Bu anlamda, genelde AB'nin özelde ise İngiltere ve Amerika'nın Kıbrıs politikaları ve çözüm stratejileri başarısızlığa uğramış ve Kıbrıs sorunu bu tarihten itibaren çok daha derinleşmiş ve karmaşık bir hal almıştır. Bu durum Kıbrıs sorununun paradigma olarak yeniden tanımlanma gereğini doğurmuştur. Ancak, Kıbrıs sorununun bu paradigmatik dönüşümü içinde İngiltere'nin adadaki uzun dönemli varlığını tehdit edici herhangi bir unsurun ortaya çıkmasına izin verilmemiş ve İngiltere'nin Doğu Akdeniz'deki stratejik varlığındaki süreklilik bu dönüşümden yapısal bir zarar görmemiştir.

Sonuç

İngiltere'nin Kıbrıs politikası, tarihin değişik dönemlerinde gerek kurgulanım aşamasında gerekse uygulamada üslupsal ve yöntemsel farklılıklar göstermişse de özü itibarıyla temel çizgisinden yapıbozumsal bir sapma arz etmemiştir. İngiliz hükümetleri Kıbrıs politikasını oluştururken ve uygulamaya koyarken temelde tarih içinde evrilen uluslararası yapının sistemsel ve sistem içi gerekliliklerini, dinamiklerini ve dengelerini, Kıbrıs'ın sistem içi konumlanışsal önemindeki dönüşümleri ve Birleşik Krallık'ın Doğu Akdeniz bölgesindeki stratejik çıkarlarını göz önünde bulundurmışlardır. Bu bağlamda, İngiliz dış politikasının ana parametreleri çerçevesinde şekillendirilen Kıbrıs politikası dönemsel olarak İngiliz politika oluşturucularının dış politika öncelik, araç ve yöntemlerindeki farklılıklara bağdaşık bir şekilde uygulamaya konmuştur.

Bu üslupsal, yöntemsel ve araçsal farklılıklar değerlendirilirken, İngiltere'nin tarihsel dönemlere göre değişiklik gösteren dış politika yetkinlikleri ve amaçları arasındaki dengeler de dikkatle irdelenmelidir. Nitekim 1800'lü yılların sömürgeci İngilteresi'nin uluslararası ortamdaki yetkinliği ve etkinliği ile İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde askeri ve siyasi yetkinlikler açısından büyük ölçüde ABD'ye eklenen ve diplomasisini uygulamaya geçirirken kendi yeterliliklerinden çok müttefiklerinin yeterliliklerini amaçları doğrultusunda yönlendirmeye çalışan Soğuk Savaş dönemi İngilteresi'nin yetkinliği ve etkinliği arasında ciddi farklılıklar söz konusu olmuştur. İngiltere, Kıbrıs'la ilgili politikalarını belirlerken ve uygulamaya koyarken hükümlerlik, stratejik dengeleme, bölünmüşlüğün araçsallaştırılması ve "üçüncü yol" dönemlerinde bu dengeyi ve dönüşümleri gözönünde bulundurarak hareket etmiş ve gerek üslubunu gerekse dış politika amaç ve araçlarını bu çerçevede yeniden değerlendirerek uygulamaya koyma çabası içinde olmuştur.

Ancak, prensipsel, üslupsal ve araçsal farklılıkları ne olursa olsun Kıbrıs'taki İngiliz varlığının sürdürülmesi tüm İngiliz hükümetlerinin temel dış politika parametresini oluşturmuştur. Bu anlamda, İngiltere, yetkinlik açısından en zayıf olduğu koloni sonrası dönemde ya da dış politika yaklaşım ve ilkelerinin dönüşümünün tartışıldığı neo-liberal yapılanma ve üçüncü yol dönemlerinde bile Kıbrıs'taki askeri ve siyasi varlığının muhafazası

önceliğinden vazgeçmemiştir. Nitekim, bugüne dek Kıbrıs konusunda değişik hükümetler tarafından ortaya konulan üslup, yöntem ve araç farklılaşmasının ve dönemsel olarak ortaya çıkan diğer dış politika önceliklerinin hiçbiri İngiltere'nin Kıbrıs politikasının temelinde yatan bu öz-çıkar ve öz-belirleyici motiften ciddi bir sapma veya vazgeçişe yol açmamıştır.

